

ЦЕНТРАЛЬНА БІБЛІОТЕКА Ч. 8

КАРПЕНКО-КАРИЙ

ХАЗЯЇН

Кооперативне. Рух видавництво

Х А Р К І В
ДРУКАРНЯ В.-Р. Р. У. В. О.
ім. ФРУНЗЕ.

Прим. 5000.

891.79—2

Ч. 8. ТЕАТРАЛЬНА БІБЛІОТЕКА Ч. 8.

КАРПЕНКО-КАРИЙ

ХАЗЯЇН

Комедія в 4 діях

По постанові Вищої Репертуарної
Ради Головнодідосвіти НКО міста
до вистави дозволяється

КООПЕРАТИВНЕ „РУХ“ ВИДАВНИЦТВО

Харків 1924

Д І Є В І Л Ю Д Е

Терентій Гаврилович Пузир, хазяїн, мільйонер.

Марія Івановна, його жінка.

Соня, їхня дочка.

Феноген, права рука хазяїна.

Маюфес, фактор.

Павлина, кравчиха з города.

Зеленський |
Ліхтаренко | економи.

Куртц, шахмейстер.

Петро Петрович Золотницький, родовитий
багатий пан.

Калинович, учитель гімназії.

Зозуля, помішник Ліхтаренків.

Лікар.

Харитон розсильний.

Петро.

Дем'ян.

Дівчина.

Юрба робітників.

Д І Я П Е Р Ш А

Кабінет.

Я В А І.

Феноген.

Феноген (*входить з бокових дверей, з халатом в руках. Говорить в другі двері*). Петруша! Скажи хазяйці, що халат у мене...

Маюфес (*виходить з середніх дверей*). А, це ви, Григорій Мойсієвич? Заходьте!

Я В А ІІ.

Феноген і Маюфес.

Маюфес. Доброго здоров'я, Феноген Петрович!

Феноген. Здоровенькі були. Що це ви нас відцурались? Давненько я вас не бачив.

Маюфес. Діла, діла, діла!

Феноген. Загрібаєте грошики!

Маюфес. Ет, поки заробиш гріш, подошви поб'єш!..

Феноген. Ну, не гнівить бога! Домок чудовий купили!

Маюфес. За стільки літ—другі купили не домки, а палати!

Феноген. Мало чого... Ёхе-хе!.. От гляньте!

Маюфес. Халат; ну?

Феноген. Халат мільонера! Бачите, як багатіють. Ще отакий є кожух, аж торохтить! Нового купувать не хоче, а від цього халата і від кожуха, повірите смердить! Он як люде багатіють: учіться!

Маюфес. Це щось особливе!

Феноген. Ну й оказія-ж нам була через цей кожух. Подумайте: швейцар не пускав Терентія Гавриловича в Земський Банк!

Маюфес. Ну, не пускав, а як пізнав, зараз пустив... Терентія Гавриловича і в рогожі пізнають!

Феноген. А так... Слухайте Григорій Мойсієвич, чи нема у вас на прикметі земельки?

Маюфес. Для вас?

Феноген. Еге. Постарів, треба на свій хліб.

Маюфес. Пора, пора самому хазяїном бути, хоч вам і тут добре.

Феноген. Гріх скаржитись! Та тільки то моя біда, що перше я купував, продавав і мав добрі куртажі, варт було побиватись; а тепер держить при собі Коли-не-коли перепаде свіжа копійка! Так пошукайте для мене десятин 500.

Маюфес. Кругленький шматочок! Постараюсь. А тепер проведіть мене до Терентія Гавриловича.

Феноген. Ходім! Тільки шукайте землю поближче до вокзала...

Маюфес. Щось особливе.

Зеленський *(з дверей)*. Феноген Петрович, можна?

Феноген. Заходьте, я зараз! *(Вийшов з Маюфесом)*.

Я В А Ш.

Зеленський, а потім Феноген.

Зеленський. От і шапкуй перед хлопом! Неможна инакше: силу має, а може сам і нацьковує, щоби зірвать,—треба загодить! *(Входить Феноген)*.

Феноген. А що скажете? Кажіть скоріше, бо незабаром сюди хазяйка вийдуть.

Зеленський. Терентій Гаврилович гнів на мене має і я боюсь, щоб мене не перевели в Чагарник на місто Ліхтаренка; а там менше жалування, в мене сім'я... замовте словечко... *(Виймає гроші)*.

Феноген. Та шож я можу... Знаєте, який наш хазяїн, часом шоб не подумав, що ви мене підкупили, а в нього честь—перше всього!

Зеленський. Дурно ніхто нічого не робе: ви для мене, я для вас (*дає гроші*). Замовте добре словечко, ви найближчий до хазяїна чоловік.

Феноген. Та я попробую... Тільки хто його знає, як... (*Бере гроші*). Це ви мені позичаєте... А, як що нічого корисного не вийде—я віддам.

Зеленський. Ваше слово все переробить. Нехай і в Чагарник переводять, та хоч би жалування не поменшили... Я крадькома сюди, а тепер в контору. (*Вийшов*).

Я В А ІV.

Феноген (*сам*).

Феноген (*лічить гроші*). 25! Як би не давали, то я бі не брав. А коли дають—бери! І сам хазяїн наш всіх навчає: з усього, каже, треба користь витягати, хоч би й зубами довелось тягнути—тягни! Так він робив і так робить від юних літ, а тепер має мільйони! Чом же мені не тягнуть, шоб і самому стать хазяїном. Та я й не тягну,—дають. Тут і гріха не має!..

Пузир (*за сценою*). Феноген, давай халат.

Феноген (*у двері*). Ще не зашили, зараз принесу.

Я В А V.

Феноген, Марія Івановна, Соня й кравчиха.

Феноген. Натє, та скоріше латайте, бо вже кричали, шоб подавати халат; а я піду до них, скажу, що ви взяли позашивати дірки. (*Вийшов*).

Марія Івановна. Ну лиш, приймаймось разом. Ось дірка. Ти, Соню, тут латочку наклади; а ось порвалось—тут я зашию, ви ж здіймайте тим часом мірку. (*Всі узялись до роботи*). Хоч ти що хоч говори—не хоче купити нового, так оце я грошей крадькома

наскладала і ми йому такий халат справимо, що він і сам ним любуватиметься! Бачите: через 2 місяці рівно будуть іменини Терентія Гавриловича, треба, щоб халат поспів, як раз на іменини. Я не можу йому від себе подарувати, бо буде страшенно гніватись, що такий розход зробила, та ще й гроші брала крадькома. Халат, голубочко, буде дуже дорогий! 15 аршинів ліонського бархату по 9 карбованців аршин і 20 аршинів шовку по 3 карбованці, шнур товстий шовковий, чистого шовку, з китицями—30 карбованців, вам за роботу 50 карбованців—всього 275 карбованців. Це вже Соні так захотілось. Річ цінна і хоч кому впаде на око а ви запросите тільки 50 карбованців. Розумієте? Терентій Гаврилович, як побачить, що таку дорогу річ можна купити за дешево, скажуть за безцінь—зараз і купить! Так от ми й діждемось, хоч хитрощами, що цей халат він скине і буде носити такий, що хоч куди—не сором! Ви ж, голубочко, настюгайте підкладку густо, густо взорами; на полах вишийте в гладь буряки з розкішним бадиллям, а на бортах вишийте барана й овечку. Та зробіть так, щоб він зразу побачив, що річ дорога, а продається дешево! Розумієте?

Кравчиха. Ох, матінко моя Марія Івановна, це то все розумію, тільки чи поспію таку дорогу річ скінчити за два місяці, робота велика, вишивка копотка, та ще знаєте: зразок овечки й барана в мене є на подушці, а буряків нема.

Марія Івановна. Я вам дам і взори. А щоб поспішить з роботою—візьміть помішницю: я ж і гроші плачу не малі—50 карбованців!

Кравчиха. Та вже день і ніч будемо у двох з дочкою стюгати і вишивати, тільки прибавите п'ять карбованців.

Марія Івановна. Як гарно зробите, то й десять дам. *(Входить Феноген)*.

Феноген. Готово?

Марія Івановна. Гогово.

Феноген. Давайте, бо гніваються. Там якийсь чоловік з важним ділом. *(Взяв халат і пішов)*.

Марія Івановна. Ну, ідіть же, голубочко, я дам матеріял і взори *(Кравчиха вийшла)*.

Соня. Мамо! А по моему й вівці буряки вишивати не годиться—це буде смішно... Краще на полах і на борту квітки, та гарні мережки, фрески—в мене є взори.

Марія Івановна. Ні, Соню, квітки то инша річ, то для молодого, а вівці й буряки татові, як хазяїнові, будуть приємніш. Я вже тата добре знаю, ходім!

Соня. Як хочете, а я б не раїла, бо буде смішно... *(Ідуть)*. Мамо! Як ви думаєте, чи не сказати би татові про пропозицію Івана Миколаєвича?

Марія Івановна. Ні, дочко. Нехай на іменини приїде і сам скаже. Іван Миколаєвич учитель гімназії, чоловік розумний, то зумів з татком побалакати, а я тим часом поспробую випитати. *(Пішли)*.

Я В А VI.

З других бокових дверей виходить: Пузир, Маюфес і Феноген.

Пузир. Феноген, не знаєш, зібрались економи в конторі?

Феноген. Одного Зеленського бачив. Ох, усердний чоловік, з коня не злазить.

Пузир. Як що зібрались—клич! *(Феноген вийшов. До Маюфеса)*. Сідайте. *(Мовчать)*. Трудне діло ваше... трудне. В мене своїх овець 40 тисяч—боюся, що пащі не стане.

Маюфес. Деж таки! Оце сказали: пащі не стане! Торік, як я купив у вас для одного німця валахів, пам'ятаєте?—то для прийомки три дні їхали вашою землею... їхали ми цілий день—чия земля питаємо? Терентія Гаврилозича Пузиря; на другий день знову питаємо: чия земля? Терентія Гавриловича і тільки на третій день, над вечір, почалась земля Гаврила Опа-

насовича Чобота. Ха! ха! Княжество! Ціле княжество. Німець, що зо мною їхав, дивувався, хитав головою, цмокав губами, а на третій день, сміючись сказав: у цього хазяїна більше землі ніж у наших герцогстві, так і сказав. Хе, хе, хе! Та щоб на таких степах не можна було випасти ще 12 тисяч овець?

Пузир. Та воно можна! А тільки я вам скажу, що крім всього прочого—діло ваше опасне... Я, знаєте, опасуюсь, щоб не було якої біди.

Маюфес. Помилуйте, чого бояться? Нічого боятись! Не такі голови це діло обмірковали, щоб можна було боятись.

Пузир. Так то так! А тільки, знаєте, несостоятельность на три міліони, та ще обміркована несостоятельность—рідко кінчається благополучно..! Щоб, бува, Петро не вскочив у злосні. А тут і я помагаю, переховую.

Маюфес. Що ви? Не такі люде ведуть і вести-муть діло... Петру Тимофієвичу помагають значні адвокати і самі найбагатші купці та хазяїни. Я вже був у чотирьох—всі згодились: хто мануфактуру прийме, хто гурти, хто кінський завод, а з парового млина і винокурні горілку і борошно розвезем скрізь, постройки ж—діло рук чоловічих... хе! хе! хе! Ще й страхову премію візьмем. Не бійтесь, ми хапатись не будемо, а помалу-помалу, весь маєток зтане тихо, як віск на вогні...

Пузир. Опасне діло... А почому Петро Тимофієвич думає заплатити кредиторам—не чули?

Маюфес. Копійок по 10, а на худий кінець по 20 копійок.

Пузир. Так. І Петру Тимофієвичу зо всіма видатками, дістанеться 2 міліони 400 тисяч.

Маюфес. Ні, так не вийде. Рівно міліон назначено тільки на расплату і на всі видатки—агентів багато!

Пузир. Виходить, два міліони чистеньких? І це кругла сума! З нічого два міліони? Капітал! Такого

капіталу кредитори не подарують. Найдуться завзяті, будуть судитися, а як діло дійде до суда—тоді погана справа!..

Маюфес. Ніколи!! Візьміть в розсужденіє: вся ця сума роскинется не на бідолах яких, а на московських, на лодзинських фабрикантів, та на всякі банки! Фабриканти та банки роскинуть страти на других, підведуть свої баланси і квіта. Ха, ха! Що їм така сума—іграшка!

Пузир. Еге! Для багатьох, мовляв, іграшка, а для одного—капітал! З миру по ґитці—голому сорочка.

Маюфес. Ха! ха! ха! Істина глибока.

Пузир. Ну, добре. Я переведу на свої степи 12 тисяч ваших овець до осені, а в осені на салган разом з своїми. Це все добре... А яку-ж я матиму користь за поміч?

Маюфес. От за цим же мене й послано до вас, щоб ви сказали свої умови.

Пузир. Трудне діло... страшне, опасливе діло!.. Двадцять процентів з валової виручки. Менше не візьму.

Маюфес. А чом же не з чистого прибутку?

Пузир. Може хто другий візьме з чистого.

Маюфес. Про других нічого й балакать. Все діло треба вести без документів, на честь! А кому-ж повірить: тільки таким хазяїнам, як ви! Ви не захочете взяти чужого?

Пузир. На віщо мені чуже, коли в мене й свого доволі... Так 20 процентів з валового прибутку. Коли згода, переганяйте овець на мої степи.

Маюфес. Ваше слово для всієї околиці—закон, і вже коли не можна взяти 20 процентів з чистого прибутку, нехай буде з валової виручки. А дозвольте знать: які видатки будете лічить?

Пузир. Випас, чабани, догляд.

Маюфес. Ваше слово—закон! А на які степи переганяють овець?

Пузир. На суху балку—3 тисячі, на роздолля—5 тисяч і на кам'яний брід—4 тисячі!

Маюфес. Завтра всі розпорядки зробимо... Терентій Гаврилович, я чоловік бідний, служу і вам і Петру Тимофієвичу... Самі знаєте... Скільки ваша ласка?

Пузир. Поки не буде видно мого заробітку, я не можу назначить вам нічого. А в осені, після салганів—я вас не обділю, заплачу по хазяйськи.

Маюфес. Ваше слово—закон; ваша честь—вище всяких векселів і росписок! Надіюся, що не обділите бідного чоловіка! Прощайте, треба поспішати, щоб не пропустить поїзда.

Пузир. О, ще поспієте!

Маюфес! А чи на вашім вокзалі можна пообідать?

Пузир. Я нігде на вокзалах не обідаю, бо вожу свої харчі. Феноген! (*Входить Феноген*). Чи на нашому вокзалі можна пообідать?

Феноген. Буфет є.

Маюфес. Треба поспішати, бо їсти хочу, аж шкура болить!

Пузир. Тут недалеко.

Маюфес. Та мені небагато й треба: хоч би чарку горілки та шматок хліба... Ха! ха! ха! Так, кажете, буфет є?

Феноген. Є.

Маюфес. Прощайте! (*Вийшов*).

Я В А VII.

Феноген і Пузир.

Пузир. Всякий чорт сюди прийде голодний, а ти його годуй! Нема, щоб з собою привіз солонини там, чи що. Нехай не завикають!

Феноген. Це не ресторація, а хазяйський дім!

Пузир. А він дума постійний двір. Клич економів.

Феноген (*ідучи*). Охо-хо-хо-х.

Пузир. Чого це ти так тяжко зітхаєш?

Феноген (*махнувши рукою*). Та...

Пузир. Ну, що там кажи?

Феноген. Зеленський наш дуже стрівожений тим, що ви на нього гніваєтесь... А він чоловік усердний, сім'я велика... Жаль мені його дуже, а коли обідите— то й гріх, він для вас і в огонь і в воду! З коня не злазить цілий день, побивається...

Пузир. Оцього вже я не люблю! Краще ти не встрявай не в своє діло...

Феноген. Диви, встряю! Самі питаєте, чого зітхаю? Я й кажу, бо в мене болить, а зовсім я не встряю! Ви хазяїн, ваше діло, хоч і без хліба зоставить вірного слугу.

Пузир. Ну, ну, годі вже... Клич!

Феноген (*в двері*). Заходьте!

Я В А ІІІ.

Входять: Куртц, Зеленський і Ліхтаренко; увійшовши, кланяються. Двері на-пів одчинені. Феноген, пропустивши економів, сідає на стільці, так, що йому все чуть і видно.

Пузир. Доброго здоров'я! Ну, як таки ви, пане Зеленський, і досі не загнuzдали Мануйлівських мужиків?! Деж це видано, щоб на буряках платить робочому по 35 копійок в день! (*До Ліхтаренка*). Порфирій! По чому в тебе в Чагарнику робили і роблять поденно?

Ліхтаренко. З початку весни по 15 копійок, потім по 20, тепер, в гарячу пору, по 25, на їхніх харчах!

Пузир. Чуєте? І по 25 копійок багато, але всеж таки не 35! Та ще, либонь, ви й харчуєте?

Зеленський. Харчую. ♣

Пузир. Боже мій! І харчуєте?! То це вийде по 45 копійок. Добре хазяйнуємо! Робочі все заберуть, а нам же що зостанеться, а чим же я буду вам жалу-

вання платить? Так не можна, ви не вмієте зробити дешевого робітника!

Зеленський: В нас умови одні, а в Чагарнику де Ліхтаренко—умови другі.

Пузир. Умови люде роблять.

Зеленський. Околиця до околиці не приходиться! У Мануйлівці люде більше зажиточні, ніж де: окрім своїх наділів, держать оброчну каззонну землю в аренді, артілі почали заводить. А робочий, самі знаєте, тільки там дешевий, де землі нема, де нема за що рук зачепить, де бідність.

Пузир. Так ви зробіть у Мануйлівці бідність!

Зеленський. Це не від мене залежить.

Пузир. Вибачте, пане Зеленський, це від голови залежить! От побачите, що там зробить Ліхтаренко. Слухай, Порфирій, я тебе переведу в Михайлівку, а вас, пане Зеленський, в Чагарник.

Феноген. *(За дверима)*. Ох-хо-хо-х!

Зеленський. Помилуйте, за віщо-ж! Я торік чистого прибутку дав 5 тисяч, а цей рік надіюсь...

Пузир. Порфирій дасть десять тисяч! Ви не вмієте з народом, а Порфирій уміє—і дасть десять тисяч—побачите! От що, Порфирій: Мануйлівці запустили недоїмку і не заплатили. Через тиждень, та оброчна земля, що держать в аренді Мануйлівці, оддається з торгів на новий строк. Треба, щоб казенна земля зосталась за мною, чуєш?

Ліхтаренко. Попробую.

Пузир. Це тобі не борщ, тут пробувають нічого—треба взять! Ти розумієш? Взять! Казенну оброчну статю взять! Наділи мужицькі на десять літ в аренду взять. А як мужик зостанеться без землі—роби з ним, що хочеш; а поки при землі, мужики все одно, що бури, нічого з ними не зробиш!

Зеленський. Я вже пробував...

Пузир. Ви ніколи не пробуйте, а просто—їжте!

Зеленський. Мануйлівців не вкусиш!

Ліхтаренко. Аби зуби.

Пузир. Правда. Ти вже у Чагарнику взяв селянські наділи в аренду, тепер стежка протоптана, досвід є, починай і в Мануйлівці.

Зеленський. Дозволяю собі звернуть вашу увагу на те, що в Мануйлівці є такий учитель артільщик і біля нього чоловіка три з молодих, що через них і Ліхтаренко зуби поламає.

Пузир. Порфирій, настали зуби! досвід є, стежка протоптана, шквар!

Ліхтаренко. Срібними та золотими зубами можна не то Мануйлівку, не то повіт, а й губернію можна з'їсти!

Пузир. Нам треба дешевого робітника, розумієте? А без дешевого робітника хазяйство вести годі! Так ви, пане Зеленський, приймайте Чагарник від Ліхтаренка, а він прийме Мануйлівку від вас.

Зеленський. Помилуйте, в Чагарнику менше жалування, а в мене сім'я!

Феноген. *(За дверима)*. Охо-хо-хо-х!

Пузир *(глянувши на Феногена)*: Жалування вам буде те саме, що і в Мануйлівці, побачу, як будете справлятися по готовому!

Зеленський. Спасибі.

Пузир. Та, от що: як тільки хліб знімете—триста десятин стерні засієте магаром, щоб була добра отава, бо я купив ще 12 тисяч овець, треба гарно випасти на салган. А ви, Карло Карлович, завтра поїдете в степи на прийомку овець—їх туди приженуть. У вечері я дам вам наряд.

Куртц. Еті да, еті нет!.. У нас 40 тисяч овса, а ще 12 тисяч купіл, нужен другий помошник, без другий помошник—не можно.

Пузир. Обійдеться, чабани надежні.

Куртц. Еті—нет! Чабан Цкелей кричал, а шахмейстер голова, еті—да!

Пузир. Для овець доволі вашої голови!

Куртц. Одна голова на 52 тисячов овса—еті нет, еті нікогда.

Пузир. Доволі. За те я в осени вашу голову оливою гарно помащу.

Куртц. Ха! ха! ха! Олифа, еті да! Корошо!..—А только помошник нужно.

Пузир. Обійдетесь! А старшого чабана, Клима, виженить зараз!

Куртц. Зашем; еті—да! Корошій чабан гнать? Собаку корошого гнать, еті—нет!

Пузир. Він мошенник!

Куртц. Клим?! Еті-нет! Еті нікогда!

Пузир. Мені відомо, що як здавали дві тисячі валахів Крячковському. він за десять карбованців давав йому 20 валахів лишніх.

Куртц. Еті—да? Еті—нет!... Еті нікогда! Помиллялся—можна, проскакувал—можна, а за деньги—ети нікогда!

Пузир. А я вам кажу, продав! Вигнать! мені потрібні люде надійні, чесні, а як ви станете самі виправлять мошенників, то мене оберуть, як липку. Вигнать! Я йому вірив. а він он який!

Куртц. Еті—да?.. Еті—нет! Еті нікогда! Я будет. узнавал. Шесний шабан еті—паскудство. *(Вийшов)*.

Пузир. Ідіть з богом! *(Всі кланяються і виходять Пропустивши їх, входить Феноген)*.

Я В А ІХ.

Феноген і Пузир.

Феноген зачиняє двері, стає на коліна перед Пузирем і цілує його в руки.

Пузир. Що це?

Феноген. Я вже знаю! Ви не скривдили чоловіка і господь вас наградить! Перше діло—справедливість!

Пузир. Та кого ж я обижав колий?

Феноген. Ніколи, ніколи! За те й вам господь дає. А вас обкрадають.

Пузир. Де ж ти візьмеш чесних людей?

Феноген. От, Клима, ви вигнали, бо я дізнався за валахів і сказав, а тепер я вам скажу, що Ліхтаренко...

Пузир. Що Ліхтаренко?!...

Феноген. Дивиться крізь пальці, не глядить — от що? Тай сам руки вмокає! Як пшеницю здавали, так його помічник, Зозуля — десять лантухів скинув у жида Хаскеля, що хліб скуповує і має в містечку магазин.

Пузир. Це так.

Феноген. Мені сам підводчик розказував, жаль тільки, що я забув його імя... Та Ліхтаренко певно знає все.

Пузир. Спасибі тобі, Феноген! Ти один у мене вірний слуга! Кругом крадуть і крадуть. Вели, щоб вернули Ліхтаренка.

(Феноген одчиняє двері, а на зустріч йому Куртц).

Феноген (до Пузиря). Карло Карлович!

Пузир. Нехай іде. (Феноген, пропустивши Куртца, вийшов).

Я В А Х.

Куртц і Пузир.

Куртц. Так бить не должно. Еті нікогда!

Пузир. В чім діло?

Куртц. Зічас справка делал: у меня і у конторовських кнігах 3.040 валахів.—еті да?

Пузир. Так.

Куртц. Дві тисячі продавал еті—да?

Пузир. Так.

Куртц. У меня 1040 в руках. Знайшить еті—нет, еті—нікогда, Клим шесний шабан, прогайнять нельзя, еті—паскудство!

Пузир. А ви лічили тих валахів, що zostались, почім ви знаєте, що вони всі цілі?

Куртц. Еті—да! Я отвечайт!

Пузир. То друга річ: не стане, то ви заплатите.

Куртц. Я заплатиль?!. Еті—нікогда! Клим шесний шабан, еті—да! а язык, еті—фі!

Пузир. Який язык?

Куртц (*показує свій язык*). Еті—еті—да! Язык работай—еті—да! Ухо слухай, а голова не розсудов?!. Так бить не должно!. Не надо слишіл, а надо видел, еті—да!

Пузир. Ну, годі, ідіть собі, Карло Карлович, і заспокойтесь. Нехай вже Клим зостанеться.

Куртц. Еті—да! Клим—нет, Карл Куртц—нет! Куртц всі знайт еті—да! Спецаліста место скрозь на-ходіл!

Пузир. Ну. годі вже!

Куртц. Так бить не должно! (*Стає серед сцени і показує язык*). Язык еті фі! Еті паскудство! (*Вийшов*).

Я В А ХІ.

Феноген і Пузир, а потім Ліхтаренко.

Пузир (*до Феногена*). Ну, що ти скажеш?

Феноген. Карло краде, а Клим помагає.

Пузир. Та всі крадуть, що й казати, крупом крадуть.

Феноген. Та ще ви Карла боїтесь, от він і верховодить.

Пузир. А де ти його візьмеш, такого шахмейстера?

Феноген. Ну, то нехай краде?

Пузир. Чого ж нехай? Треба слідкувать. От Карло поїде на прийомку, а ти, Феноген, шатнись по отарах на провірку. (*Входить Ліхтаренко*). Що ж це, Порфирій, у тебе вкрали пшеницю, як возили на вокзал?

Ліхтаренко. Може. Сто тисяч пудів пшениці здавали, 200 підвод возило, може хто й вкрав.

Пузир. Цілий віз пшениці твій помішник Зозуля асипав у Хаскеля.

Ліхтаренко. Деж—таки! Лантух—два, то може; а віз—то брехня! Не вірте!

Пузир. А чого ж ти дивишся?

Ліхтаренко. Щоб не крали!.. І на вокзалі здано сто тисяч пудів—вірно!

Пузир. То лишню наважили в амбарі?!

Ліхтаренко. Може який лантух або два—то буває; де ж ви бачили, щоб у великій економії ніхто нічого не вкрав. Та хоч би в мене сто очей було, то й то не встережеш!

Пузир. Так по-твойому нехай крадуть?

Ліхтаренко. Я цього не кажу—всі крадуть по-свойому, та без того й не можна, Терентій Гаврилович! І розсиплеться, і загубиться і вкрадуть яку малезну...

Пузир. З тобою сам чорт не зговорить. Я тобі образи, а ти мені луб'я! То нехай крадуть, питаю тебе? За віщо ж я тобі жалування плачу?

Ліхтаренко. А за тих сто тисяч пудів пшениці, що я здав на вокзалі, а ви гроші взяли!

Пузир. Тьфу на твою голову! Чи ти одурів, чи чорт тебе напав?

Ліхтаренко. Терентій Гаврилович, ви тільки не гнівайтесь, а розсудіть гарненько. Будемо так говорити: ви мені дасте великий шматок сала, щоб я його одніс у комору! Я візьму те сало голими руками і однесу сало в комору і покладу: сало ваше ціле, а тим жиром, що в мене на руках зосталося, я помащу голову—яка ж вам від цього шкода?

Пузир. Іди собі к чорту, бо ти наважився мене гнівить!

Ліхтаренко. Щасливі оставайтесь! *(Іде)*.

Пузир. А Зозулю зараз розщитать! Хатнього злодія не встережешся! Сьогодні він тільки голову помастить, а завтра чоботи, а позавтра й сало візьме!

Ліхтаренко. Воля ваша *(Ніщо)*.

ІВА ХІІ.

Пузир і Феноген.

Феноген. От чоловік! І риби наловить і ніг не замочить!

Пузир. Я знаю, що він більше всіх краде, та за те й мені велику користь дає!

Феноген. Ось газети і листи з вокзалу привезли.

Пузир (*бере листи*). Поклади газети на столі, у вечері Соня прочитає. (*Читає листа*) Феноген, ти знаєш Чоботового сина, Василя?

Феноген. Бачив. Бова Королевич.

Пузир. Старий просить дозволу сватать Соню.

Феноген. Перше спитайте Соню.

Пузир. Що ти мелеш, з якої речі? Сам кажеш, що Бова Королевич, до того один у батька, а батько хазаїн на всю округу... Якого ж їй жениха?!

Феноген. А може в неї є на прикметі!

Пузир. Пройдисвіт! Так буде, як я хочу!

Феноген. Ой, це вам не Катя, та мовчала до смерти, а Соня...

Пузир. Ет дурощі! (*Читає*) Феногенушка! (*Встає*). Знай наших! Получив орден Станіслава 2-ої степені на шию — а?

Феноген (*цілує його в руку*). Слава богу! (*Витирає сльози*). Покійний батюшка порадуеться на тому світі!

Пузир. Не дурно пожертвував на приют. В осени поїдемо на засідання в земський банк — нехай всі ті, що сміялися з мого кожуха, — губи кусають!

Феноген. Так ви зробіть собі, Терентій Гаврилович, нову хорошу шубу і хороший сіртук, бо орден буде у вас на шиї, а кожух зверху, то нас знову швейцар виганятиме з прихожої, як торік виганяв.

Пузир. Я розхрістаюсь, як будемо входить: тільки на поріг, а тут йому перед самим носом, блись—ор-

ні. Ну, тай швейцар мене тепер пізнає! Дався я йому в знаки: пам'ятаєш, як молив потім, щоб я його ростив—у руки цілував, навколішки ставав!

Феноген. Перше опаскудив, на сміх усім кинув, потім просив... Такого хазяїна виганяв з прихожої, динявши за старця, а все через кожух. Старий він, діт носете, дуже торохтить і сильно лоєм тхне.

Пузир. Ну гаразд. По случаю ордена зроблю убу з лисичого хутра.

Феноген. Інот краще!

Пузир. Ну, інот!... Хтось стукає!

Феноген *(одчиняє двері)*. Петро Петрович!

Пузир. Милості просимо! *(Входить Золотницький)*.

ЯВА XIII.

Феноген, Золотницький і Пузир. *(Феноген цілує Золотницького в руку)*.

Золотницький. Здоров, здоров, Феноген! А ти, Крез, як поживаєш?

Пузир. Вашими молитвами. *(Чоломкаються)*. Хоч не такий кремезний, як вам здається.

Золотницький. Не кремезний, а Крез! І все в тім же халаті! Пора тобі його скинуть.

Пузир *(сміється)*. По-домашньому, по хазяйськи!

Золотницький. Давно я тебе не бачив! Що ж багато ще купив землі?

Пузир. Нема підходящої.

Золотницький. Все скупив?

Пузир. Ні, ще не все! Може продаєте Капустяне?

Золотницький. Дай віка дожить, не виганяй ти мене з Капустяного! Потомственних обивателів і так не багато в околиці осталось, все нові хазяїни захопили, а ти вже й на мене зуби гостриш. Успієш ще захватить і Капустяне й Миродлюбівку.

Пузир. Ні, мабуть, не доживу до того часу!.. А скільки б ви, справді, взяли за Капустяне? Я не купую, я тільки так цікавлюсь!

Золотницький. Приціняєшся, на всякий випадок Ха, ха, ха! . Два мільйони! А? Не по зубах?

Пузир Продавайте, то й побачите, чи по зубах, чи ні!

Золотницький. Не можна разом все ковтнуть— підожди трохи! От я ставлю цукроварню, цукроварня лопне—Капустяне твоє! Ха, ха, ха! Слухай, поки там що приставай в компанію, три чоловіка вже єсть, давай чотириста тисяч — будеш четвертий і поставим в Капустянім цукроварню.

Пузир. Не моє рукомісло! Я цього діла не знаю; а коли не знаєш броду — не лізь прожогом у воду! Ставте самі, а мені дасте сто тисяч авансу, то я вам на увесь завод постачу буряка, як тепер постачаю на Кульпинський завод!

Золотницький. А ти все таки обдумай. Буряки, буряками, а прибуток від заводу само собою. От поїдемо зараз у город, там тобі все викладуть, як на долоні і ти побачиш, що діло користне. Заводська промисловість велика річ!

Пузир. Я ще до цього не дійшов!

Золотницький. Пора вже. Поїдемо зараз в город, я тебе обзнайомлю з ділом, а ти, прислухавшись, обдумаєш.

Пузир. Це можна. До речі, мені треба орден получить.

Золотницький. Який?

Пузир. Станіслава 2-ої степені на шию!

Золотницький. В такім разі шампанського став!

Пузир. А де я його вам візьму?

Золотницький. Так у городі поставиш, там найдем.

Пузир. Та, може, я ще і не поїду, бо діла в мене дома є й трохи таки не здужаю.

Золотницький. Уже злякався, що шампанського треба ставить. Ну я сам поставлю; а тим часом давай чого-небудь попоїсти, бо ти не догадаєшся нагодувать, а я голодний!

Пузир. Зараз будемо обідать. Тільки вибачте— в мене фрікасе нема, а по хазяйськи: солонина до хріну, борщ, заварювана каша до сала, да пиріг може з яблук.

Золотницький. Чудово! Аж слина котиться! Слухай, ти ж здається земський гласний?

Пузир. Торік вибрали. Тільки я ще ні разу не був. *(Сміється)*.

Золотницький. Нічим хвастать; це тобі не робить чести. От поїдемо, так будеш і на зборах — завтра почнуться; на черзі важне питання: харчування голодного люду, до урожаю.

Пузир. Це до мене не тичеться. Це химера! Голодних буде тим більше, чим більше голодним помагать. Он у мене робочим поденним платять 35 коп. Нехай голодні йдуть до мене по 15 коп. на роботу.

Золотницький. Діло. От ти це саме скажеш на зборах і тобі привезуть тисяч двадцять робочих.

Пузир. То вони мені й голову об'їдять!

Золотницький. Ото-то-бо-й є! Виходить, треба щось інше придумать, треба обсудить, душею увійти в становище голодних, не дать росповсюдитись цинготній хворобі.

Пузир. Це не моє діло!

Золотницький. Як?

Пузир. Чудні люде! Голодних годуй, хворих лікуй, школи заводь, пам'ятники якісь став!.. Повигадують собі ярма на шию й носяться з ними, а вони їх мулять, а вони їм кишені продирають. Чудні люде!

Золотницький. Які пам'ятники? Не розумію. При чому тут пам'ятники?!

Пузир. Не розумієте? Так от поки ще до обіда, прочитайте оцього листа. *(Дає листа)*.

Золотницький *(читає)*. «В Полтаві дозволено поставити пам'ятник першому українському поетові Івану Петровичу Котляревському. На цей пам'ятник

гроші збирають формально в Полтавщині, але приватно можна жертвувати з-відусіль. В числі жертвователів і досі вашого імени нема, але це певно від того, що ви не знаєте про таке благородне діло. Так от я й оповіщаю вас про це, щоб доставить вам приємність, разом з другими земляками, пожертвувати на пам'ятник поета. Гроші висилаються полтавському голові. Готовий до послуги. — Храменко». (*Прочитавши, дивиться на Пузир, і говорить*). Ну?

Пузир. І я кажу — ну?.. Чого їм треба?

Золотницький. Ти хто такий? Малоросіянин?

Пузир. Не криюсь. Природжений хахол!

Золотницький. Так от і пожертвуй на пам'ятник народнього поета.

Пузир. З якої речі? Я жертвую на приюти.

Золотницький. Ждучи нагороди?

Пузир. Не криюсь. А Котляревський мені без надобности!

Золотницький. І як тобі не сором отаке говорить? Такий хазяїн, такий значний обиватель, ще й кавалер, а говориш як дикий, неосвічений мужик: «Котляревський мені без надобности». Противно й слухать! Поети єсть сіль землі, гордість і слава того народу, серед которого з'явились; вони служать вищим ідеалам, вони піднімають народній культ... Всі народи своїх поетів шанують, почитають і ставлять їм пам'ятники!!!

Пузир. То, виходить, ви жертвуете?

Золотницький. А як же! Завтра вишлю триста рублів!

Пузир. Ну й буде з них, а від мене не поживляться! (*Входить дівчина*).

Дівчина. Пожалуйте обідать!

Золотницький. Прощай!

Пузир. А обідать?

Золотницький. Обідать у такого хазяїна важко, тут і кусок в горло не полізе. До земських діл тобі

нема дїла, луччих людей свого краю ти не знаєш, знать не хочеш і не ціниш — я соромлюсь сидїть поруч з тобою за столом!

Пузир. Та чого ви так ображаєтесь за того Котляревського, хїба він вам брат, чи сват?!

Золотницький. Ах ти нещасна, безводна хмара! І прожене тебе вітер над рідною землею і розвіє, не проливши і краплі цілющої води на рідні ниви, де при таких хазяїнах засохне наука, поезія і благо народу!!!

Пузир. Та це все шось таке говорите, що я не розумію. Милості прошу обідать!

Золотницький. Ні, поки не даси мені слова, що поїдем на земські збори і пошлеш гроші на пам'ятник Котляревському, доти не сяду з тобою за стіл.

Пузир. Та вже для вас: і поїду й пошлю! (*Бере його під руку*). Не робїть же мені безчестя! (*Бєде його*).

Золотницький. Ах ти хазяїн, та й більш нічого!

ЗАВІСА

ДІЯ ДРУГА

Сад, ганок, клумби, ослоня.

Я В А І.

На сцені нема нікого. По хвилі за сценою чуть голоси: „Ми не собаки—і собак краще годують! Може хазяїн і не знає“!

Виходить юрба робочих.

Петро. Ходім до хазяїна, нехай побачить, яким хлібом нас годує Ліхтаренко. А ось і борщ-голощак! (Показує глечик).

Дем'ян. Нічого не допоможе! Краще знімемось отак, як єсть, усі й другі за нами, та ноги на плечі й гайда!

Петро. Не вигадуй! Ніхто не прийме на роботу, а тимчасом Ліхтаренко приведе нас сюди силою.

Дем'ян. Так ми знову покинемо!

Петро. Тоді посадять! І ми тільки літо прогайнуємо! Ні. Будем скаржитись. Коли хазяїн нічого не зробить, поїдем до начальства. Я ходи знаю. Торік у Чобота було теж саме.

Дем'ян. Ну і що ж, помогло?

Петро. А все ж таки в борщ почали кришить картоплю, а борошно для хліба сіяти на густіше сито і краще випікати.

Дем'ян. Поки обробились, а після Семена так почали годувать та морить роботою, що ми покидали заслужені гроші та й повтікали, а він тоді й не скаржився, бо йому ковінька на руку: мед собі зоставив,

а бжіл викурив з улика. Тікаймо краще, поки ще скрізь робота є.

Я В А П.

Ті-ж і Феноген (на ганку)

Феноген. Що за гвалт, чого вам ідоли треба?

Дем'ян (з гурту). Сам ти ідол!

Феноген. А ну вийди сюди, хто-то сміливий обзивається?

Дем'ян (з гурту). Вчені. Зачинщика хочеш? А дулю? Краще ти йди в гущу, то може розмякнеш.

Петро (до гурту). Та цитьте!.. Діло є до хазяїна. Викличте хазяїна.

Феноген. Що за бунт, чого вам треба?

Всі. Хазяїна!

Феноген. Та не кричіть так, бодай вам заціпило! Хазяїн в городі.

Петро. Ну, то хазяйка може є?

Феноген. Хазяйка у вас на кухні є.

Петро. Нам пані-хазяйку викличте.

Феноген. А бодай ви не діждали, щоб я для вас пані-хазяйку турбував, вони у нас хворі.

Дем'ян (з гурту). Бреше, старий пес!

Феноген. Щастя твоє, що я не чую добре, що ти там варнякаєш?

Дем'ян (з гурту). Бодай же тобі так заклало, щоб ти й зозулі не почув.

Феноген. Виходь сюди! Виходь! Я тобі покажу, як такі слова говорить...

Петро. Які слова? То вам почулось, ви ж глухі дядюшка?

Дем'ян (з гурту). Глухий, як дай, а на—він добре чує!

Феноген. Гайда на роботу!

Всі. Хазяйку давай!!

Я В А Ш.

Ті-ж, Марія Івановна і Соня.

Марія Івановна. Що тут таке?

Феноген. Бунт! Гей, Харитон, махай за Ліхтаренком!

Петро. Цитьте всі! (*Виходить всеред*). Ніякого бунту, пані хазяйко, ми не робимо, а тільки прохання до хазяїна, а як хазяїна нема, то до вас. Гляньте, яким хлібом нас годують, гляньте, який борщ нам дають!

Соня (*взявши хліб*). Боже мій! Мамо, невже це хліб? І такий хліб у нас люде їдять?

Марія Івановна. Я не знаю, доню, перший раз бачу. Мені до цього нема діла!

Петро. Згляньтесь пані і панно! Хіба це хліб? Це потембос! Попролам з половою, поки свіжий, то такий глевкий, що тільки коники ліпить, в горло не лізе, заліпляє пельку; а зачерствіє, тоді такий твердий, як цегла—і собака не вкусить.

Дем'ян. Таким хлібом можна з гармати-маркели стрілять у неприятеля!

Соня. Мамо!

Марія Івановна. Я не знаю...

Соня (*до Феногена*). І ви, Феногене, не знаєте, і ніхто не знає? Чого ж ви мовчите?

Феноген. Це не ваше діло, Софіє Терентієвно!

Соня. Як не моє діло? Як ви смієте так казати? У мене все тіло труситься від жаху, що у нас таким хлібом годують людей; може й тато не знає, а на нього будуть говорити, що велить таким хлібом годувати робочих; зараз мені йдуть і велить, щоб хліб був хороший. Я сама буду ходити на кухню.. Я не знаю, як його зробити, щоб він був добрий, але я роспитаю, навчуся, я не дозволю, щоб так людей у нас годували!!!

Всі. Спасибі вам, панночко!

Петро. Пошли вам боже щастя, що ви заступаєтесь за нас. А ось борщ, гляньте: сирівець зварять, посолять, замнуть пшоном—і готово! А ні бурячка, а ні картоплі в ньому нема.

Соня. Я все зроблю, щоб вас годували краще!

Всі. Спасибі. (*Ідуть; згурту: «Добра душа, а старий чорт язика прикусив». Вийшли*),

ЯВА ІV.

Феноген, Марія Івановна і Соня.

Соня (*до Феногена*). Зараз прикажіть, щоб на завтра і хліб був хороший... Мамо, що йому треба, щоб він був хороший?

Марія Івановна. Треба сіять. Це несіяний і зерно було нечисте.

Соня (*до Феногена*). Щоб чистили, щоб сіяли і в борщ щоб картоплю і буряки клали!

Феноген. Як тато приїде, то ви йому скажете, я не смію переменять його приказу.

Соня. Неправда, неправда! Я не вірю, щоб тато приказував так людей годувати! Мамо! Скажіть ви своє слово!

Марія Івановна. Я не знаю, дочко, я до економії не встряю.

Соня. Мамо, голубко, треба встрявати, бо люде нас прокленуть! У нас стільки всякого хліба, як води в морі і весь хліб люде заробляють, вони повинні їсти за свою працю найкращий хліб! Аджеж так мамо?

Марія Івановна. Так, дочко, тільки я не знаю... А от і тато приїхав!

Феноген (*про себе*). От він тобі, щеня, покаже хліб. (*Іде назустріч*).

Я В А Ч.

Пузир несе покупку. Феноген, поцілувавши його в руку, бере покупку. У Пузиря борода підстрижена і видно на ший орден.

Марія Івановна. Не говори, дочко, про хліб, може тато з дороги гнівний, а ми виберем час і скажем йому.

Соня. Не можу, мамо, ждять! Треба зараз говорить, щоб люде завтра їли і добрий хліб і кращий борщ!

Пузир. Здорові були! Грієтесь на сонечку, ну й я посиджу з вами!

Соня (*цілує його в руку*). Як вам їздилося, таточку?

Пузир. Нічого, добре.

Марія Івановна. Що це ти зробив?

Пузир. А що?

Марія Івановна. Бороду підрізав, чи що?

Соня. І справді... Для чого ви, таточку, підрізували бороду?

Пузир. Для чого підрізав? Ха! ха! ха! Хіба ви нічого не бачите?

Соня і Марія Івановна. Ні, нічого!

Пузир.. Ото сліпі. Так гляньте сюди (*показує на шию*). Що це?

Марія Івановна. Хрест!

Пузир. Хрест! Та який, хрест?

Соня. Орден.

Пузир. Станіслава 2 ої степені на шию!

Феноген (*підходить*). Дозвольте поцілувать!

Пузир. Цілуй! (*Феноген цілує орден*). Получив на-граду за приют.

Марія Івановна і Соня. Поздоровляємо, поздоровляємо! (*Цілюють*).

Марія Івановна. А всеж таки я не розумію: для чого ти бороду зіпсував?

Пузир. Ніколи ти не догадаєшся, все тобі треба рот покласти. Орден на шию—розумієш?

Марія Івановна. Розумію і бачу, що на шиї...

Пузир. Тепер і ти бачиш і всяке побачить, що на шиї орден; а як була довга борода, то закривала і ніхто-б не побачив! Для чого-ж його носить, коли його не видко? Довелося підрізати трохи бороду. Розумієш?

Марія Івановна. Тепер розумію, щоб видно було орден!

Пузир. Так. Ну, а як вам здається: личить мені орден?

Марія Івановна. Боже, як гарно: зовсім другий чоловік!

Феноген. Так наче ісправник!

Пузир. Ха! ха! ха! О, я й забув (*показує пакунки*). Це тобі, доню, на плаття купив. Будучи оце в городі, зайшов по ділу в магазин до Петра Тимофієча... От де торгівля, так торгівля: людей-людей—протиснутись не можна—п'ять магазинів, гуртовий склад—і скрізь повно купця.

Марія Івановна. Щасливий Петька!

Пузир. Еге... І в магазині зустрівся я, знаєте, ненароком, з начальницею гімназії, купувала своїй дочці на плаття і причепилася, щоб і я тобі купив такого самого. Якесь дуже новомодне, каже, розхватають, а я, каже, хочу, щоб у Сонічки було таке саме плаття. Вона тебе дуже любить. Найкраща й найрозумніша, каже, моя вихованка!

Марія Івановна. А як же не краща, коли по скінченню дали золоту медалю!

Пузир. Петрушка! (*Входить хлопець*). Візьми й віднеси в кімнату, ми потім роздивимось. (*Хлопець бере у Феногена покупку і пальто та й несе в хату*).

Соня. Спасибі, тату! (*Цілує його*).

Пузир. (*Гладить її по голові*). Розумна головка!.. Чу, що-ж тут нового?

Феніген. Все благополучно.

Пузир. Слава богу!

Соня. Ні, тату, не все благополучно!

Пузир. А що ж тут сталося?

Соня (подає йому хліб). Гляньте!

Пузир (розглядає). Хліб!

Соня. І таким хлібом, тату, у нас робочих годують!

Пузир. Скрізь у хазяїнів, по всіх економіях, дочка однаковий—отакий, як бачиш!

Соня. Нехай другі годують, чим хотять! Це не може бути для нас зразком! Таким хлібом гріх годувати людей, тату!

Пузир. Робочого чоловіка не можна, моя дитино, нагодувати іншим, білішим хлібом: він буде раз-у-раз голодний. Робочий чоловік, мужик, не любить білого хліба, бо він і не смашний і не тревний. Оце самий справжній хліб для робочих! Питательний, як кажуть лікарі!

Соня. Та це не хліб, тату, це сухий кізяк!

Пузир. Бог зна що вигадуєш! Якого-ж ще хліба треба? (Хоче одламати—не ламається, хоче одкусити—не вкусити).

Соня. Бачите: ні влямать, ні вкусити!

Пузир. Треба розмочити!

Соня. Тату, мій лебедик, не дозволяйте людей годувати таким хлібом. Не дурно казали в гімназії, що в нас людей годують гірше ніж свиней; насміхались, я плакала і запевняла, що то не правда, а тепер сама бачу, і вся моя душа тремтить! Тату, рідний мій, коли ви любите мене, шануєте себе, то веліть зараз, щоб людей краще харчували! А поки я буду знати і бачити, що в нас така неправда до людей, що вас скрізь судять, проклинають, мені ніщо не буде мило, життя моє буде каторгою!!!

Пузир. Ну, годі, годі! Заспокойся. Я звелю, щоб харчі були кращі. Іди проходись по садочку, заспокойся, заспокойся! Стара, йдіть у двох... (Соня і Марія Івановна пішли в полісадник і зникли в саду).

Я В А VI.

Пузир і Феноген.

Феноген. Поки ще казенного назначать, а ми вже діждалися свого інспектора... Біда!

Пузир. Ліхтаренко таки дуже вигадує на хлібові. По відомості, певно, показує чистим, а дає—бач який. Справді не вкусиш! Та й не час тепер таким хлібом годувать: ще покидають робочі, возисьь тоді з ними, а пора наступає гаряча. Скажи йому, що такий хліб можна давать тільки з першого сентября, як обробимось; тоді половина строкових не видержить, повтікає, а жалування зостанеться в кишені.. Отак, скажи йому, розумні хазяїни роблять! Перекажи зараз Ліхтаренкові, щоб такий хліб давав тоді, як доробимось, а тепер нехай годує краще і в борщ картоплю нехай дає. Розтрівожили мені дитину!..

Феноген. Ага! А я казав: Соня це вам не Катя! Та мовчала до смерти, а цю не переможеш, що захоче, те й зроби!

Пузир. У мене вдалась!

Феноген. Ні не те... Гімназія, золота мендаль... От і вийшов інспектор!

Пузир. Ну, нічого бурчать! Роби, що велю!

Феноген. З такою нічого не зробиш. Не піде вона за Чобота, а піде за кого схоче.

Пузир. Не твоє діло!

Феноген (*ідуци*). Гімназія, золота мендаль—от і діждались, нажили інспектора!

Я В А VII.

Пузир (*сам*).

Пузир. Нема вже в мене того духу, що колись: постарів, полохливий став. От приняв від Петьки Михайлова 12 тисяч овець, в осени чистого прибутку двадцять тисяч, а турбуюсь. Нема-нема тай подумаю: а що як Петька вскочить у злосні! Не такий же й Петро,

щоб ускочить,—це ідол в комерції, а турбуюсь... По-старів, полохливий став!.. Перше йшов за баришами на осліп, штурмом кришив направо і наліво, плював на все і знать не хотів людського поговору, а тепер такий пустяк—турбує! Знову, дочка тільки сказала, що над нею сміялися в гімназії і мене аж у серце кольнуло. Люде знають про мене більш, ніж я думав... Натурально: то з степу не вилазив, а тепер почав між люде виходить і треба оглядатись: що люде скажуть. І без людей погано і з людьми погано... Неможна инакше: *(помацав орден)* кавалер! *(Пішов)*.

ЯВА VIII.

В палісаднику показуються Марія Івановна і Соня.
Соня з лійкою.

Соня. Я заспокоїлась, мамо; буду поливать квітки, полоть грядочки, а ви йдіть—одпочиньте.

Марія Івановна. Дитино моя кохана! Від розмови з тобою я бадьорніша стала, ніж з ранку. Ти така смілива, така розумна, та так гарно говориш, що я, слухаючи тебе, молодію. І я така була, доню, не думай собі! А життя, знаєш по малу перекрутило! Ми були так собі хозяїни, з середнім достатком, а тепер—де воно й набралось? Правда, 35 літ працювали, сильно працювали. Ми, дочко, ніколи не знали—що можна, а чого не можна; аби бариш, то все можна! А от ти инакше дивишся... Може й твоя правда! Піду ж я справді, поки до обіду—де-що перегляну, *(пшла)* поштопаю, полатаю.

ЯВА IX.

Соня *(сама)*.

Соня. Як важко було на душі! А от тільки перший ступень зробила і легко стало, мов крила вирости! Тепер буду слідкувать, буду на кухню ходить, буду з татком скрізь їздить, щоб усе бачить, щоб усе знать—як воно робиться... Таке велике хазяйство і все мені діста

веться одній, а я не знаю нічого, не знаю де тут зло і не можу нічого зробити доброго... Ой! це-ж Іван Миколаєвич!

Я В А Х.

Со́ня і Калинович.

Со́ня. Іван Миколаєвич! От спасибі! Яким вітром? Калинович. Південним, теплим! Доброго здоровля!

Со́ня. Спасибі! Сьогодні табель, здається?

Калинович. І свято для мого серця! Як же поживаєте, сільська обивателько? (*Сідають на ослин*).

Со́ня. Ох, не питайте! Тяжко було через те, що не знала, що робить і як робить... І тільки сьогодні випадково наскочила на стежку і стало радісно! Тепер радість моя ще виросла стократ, бо бачу вас, мій дорогий учителю, і можу з вами поділитись своєю радістю.

Калинович. І я радію, що бачу вас в такім яснім настрою. Ну, а після цієї передмови розкажіть, яке ви найшли тут діло?

Со́ня. Знаєте, Іван Миколаєвич, я задихалась перед цим великим хазяйським колесом; воно так страшно гуде і так прудко крутиться, що мимо мене пролітали, мов уві сні, самі тяжкі вражіння і я навіть не могла розібратись ні вчім, а тільки серцем чула, що тут навкруги мене робиться неправда, зло; а поправить, зупинить зло—не сила, бо нічого добре не розумію! Тепер попала на стежку. І от перше всього поставила собі завдання: слідкувати, щоб добре робочих харчували, а там, далі, я увійду і в саму суть!

Калинович. І суть задавить вас! Краще ходім поруч зо мною на корисну працю в школі. Правда, що й там трудно теж, а все-ж таки ми труднощі переборем—на те є биті шляхи—і будемо між молоддю, насаждать ідеали кращого життя! Будучність в руках

нового покоління і чим більше вийде з школи людей з чесним і правдивим поглядом на свої обов'язки перед спільною громадою, тим скоріше виросте серед людей найбільша сума справедливості.. Простіть мене, Софіє Терентієвно: я забув, що ви вже не вихованка, і читаю вам лекції.

Соня. О, ви воскрешаєте в моїй пам'яті дні першого знайомства... Я прийняла всі ваші ідеали і жажду, і шукаю—де мені їх до життя прикласти... А от і шлях ви показали і поведете сліпу...

Калинович. А поки ми підемо своїм шляхом, добре і те, що ви задумали робити. Тільки я не думаю, щоб вам це удалось. Тато не привик до тих ідеалів, що ви будете йому у вічі тикать; у вас що хвилини буде непорозуміння, сварка... Ну, що робить? це перехідний ступінь; ви-ж певно казали татові і мамі про наше власне діло? що вони?

Соня. Мама знає і рада, а татові ще не казали. На татові іменини ви приїдете і самі побалакаєте. Та ще захопіть Золотницького, тато буде радий. Петро Петрович має на тата вплив... А тільки ви не бійтесь нічого: я вас не зраджу—от моя рука!

Калинович (*цілує руку*). Рука сильна і опертись на неї можна. А як тато не згодиться?

Соня. Тоді я приїду в город і ми повінчаємось, тай годі!

Калинович. Браво, рішення радикальне!

Соня. Ходім же поки що в хату. Я вам заграю, а ви заспіваєте, а тато любить спів.

Калинович. Ходім. (*Ідуть*). Я буду так співать, щоб ти... щоб ви...

Соня. Ну, ну вже не поправляйся, говори „ти“, для мене це приємно.

Калинович. Щоб ти в кожній ноті чула моє до тебе щире кохання!..

Соня. Отак саме і я буду акомпаніровать. А старі наші будуть таять! (*Шіплє*).

ЯВА ХІ.

Ліхтаренко і Феноген (за сценою).

Феноген. Ой-ой-ой!

Ліхтаренко. Ой-ой-ой! (Вийшли).

Феноген. Я вас не боюся!

Ліхтаренко. І я вас не злякаюсь!

Феноген. Побачимо!

Ліхтаренко. Побачимо.

Феноген. Що ви мені можете зробити?

Ліхтаренко. А ви мені що? Я не Зеленський.

Феноген. Я? Ха! Я де що знаю. Скажу—і полетиш!

Ліхтаренко. І я де що знаю. Скажу—і зостанусь, а Феногенові в потилицю!

Феноген. Ти про мене нічого не знаєш поганого.

Ліхтаренко. І ти про мене нічого не знаєш.

Феноген. А за буряки!

Ліхтаренко. А за валахи!

Феноген. Що за валахи? Що? Ну, скажи!

Ліхтаренко. Перше скажи за буряки, а я починать не хочу.

Феноген. А хто при здачі буряків взяв з заводу п'ятьсот карбованців.

Ліхтаренко. Я взяв. Та не докажеш, не в ті взувся! А ти взяв за валахи в купця по гривенику від валаха, двісті карбованців і я докажу, бо маю листа від Крачковського.

Феноген. Я не брав—він сам дав.

Ліхтаренко. Еге! Не вмер Данило, та болячка вдавила! Слухайте, Феноген Петрович! Ви не сваріться зі мною, бо наскочила коса на камінь. Я не з тих, що бояться. Ні! Так і знайте. Беріть—я вам не заважаю, не заважайте-ж й мені! Я не візьму по дурному, а перше зроблю хазяїнові користь, а потім і себе не забуду... Краще зробимо між собою договір: брать де дають і де можна, а на менших звертатъ! От ви

хотіли вигнать Кліма—так і треба, щоб замазати очі за валахи, бо й він де-що знає—тільки вам це не вдалося; хотіли нашкодять за пшеницю мені, та нашкодили Зозулі... Бо ви чули дзвін, та не знаєте відкіль він, постаріли, нюхало зіпсувалося! За пшеницю я взяв теж п'ятьсот карбованців по $\frac{1}{2}$ коп. з пуда, а ну, докажіть... То-то! А як би ви були в компанії зі мною, то я взяв би по копійці і вам дав би триста карбованців, а хазяїн взяв би не сорок тисяч чистоганом, а 38... Чого ж йому ще? Дай боже повік! Що, хіба не правда?

Феноген. Правда! Дивлюсь я на тебе і думаю: де ти такий узявся? От вік прожив, коло таких діл, де кожний день одним великі бариші, другим—гроші, а третім, як кажуть, шиші,—а такого ідола, як ти, не бачив! Ми хоч крились і криємось, а ти говориш про те, що взяв, чи вкрав, немов кому добро зробив!!!

Ліхтаренко. А як же б ти думав?! Що то за слово—украсти? Украсти можна тільки коняку, вола і все те, що є живого і що готове вже лежить на своєму місці. А я нічого такого не беру, не краду! Я так роблю: щоб все те, що є в хазяїна було ціле і щоб мені була користь! Це комерчеський гендель! От я відберу від мужиків оброчну казенну землю, візьму наділи в аренду, і мужики, лишившись без землі, будуть робить на нашого хазяїна, як кріпаки! Та щоб від такого комерчеського генделя не мати користі? Тоді б я вважав себе останнім дурнем! Хазяїн хоче заробить, і я хочу заробить! Всі рвуть, де тільки можна зірвать, а я буду дивиться та заздрити, як люде багатіють? Я не такий! Заздрють тільки недотепи!

Феноген. І розумно, і правдиво! І де такий узявся?!

Ліхтаренко. Хазяїни викохали! Бачите: колись кажуть, були відважні люде на війні,—бились, рубались, палили; голови котились з плеч, як капуста з качанів; тепер нема таких страховин і вся відвага

чоловіча йде на те, де б більше зачепить!... Колись бусурманів обдирали, а тепер своїх рідних! Як на війні нікого не жаліли,—бо ти не вб'єш, тебе вб'ють,—так тут нема чого слини розпускать: не візьмеш ти, то візьмуть з тебе!

Феноген. Ну, поцілуємся і будемо товаришами! (цілуються).

Ліхтаренко. Так краще! Знайте, що Петька Михайлов дуту свою торговлю і все хазяйство хоче зірвати міною банкрутства. Банкрутство—комерческий гендель! Цим способом він обікраде багато людей, а сам наживе мільйон! Мені вже відомо, що й наш хазяїн взявся йому помагати і переганяє на свої степи 12 тисяч овець. Куртц—«еті нікогда!» бо він дурень, а ми—«еті всегда!» При салганах будете ви—не ловіть же гав! Коли перше брали копійку, беріть десять! Жалітись не будуть, нема куди: тут злодій в злодія краде! Коли що треба, я поможу, за те ж, щоб я не зробив,—помагайте! Щоб ви не почули: кому і скільки я дав одступного на торгах за оброчну казенну землю, за скільки я підкупив полномочених і всю громаду віддять свої наділи в аренду,—не ваше діло!

Феноген. Я і сліпий, і глухий, і німий: роби як хочеш, та мене не забувай. (Входить Зозуля).

ЯВА XII.

Ліхтаренко, Феноген і Зозуля.

Зозуля. До речі, я вас тут обох застав! Ви, Феноген Петрович, хазяїнові наговорили, а Порфірій Аристархович, не заступились і я зістався осоромлений невинно, і без хліба!

Феноген. Тебе покарано для приміру, щоб другі бачили кару і боялись! А без страху—один візьме, другий візьме, потім розореніє; а ми всі хліб коло хазяїна їмо... Бережи хазяйського добра, як ока: гріх великий потай брать з економії.

Зозуля. Так я-ж не брав!

Ліхтаренко. То хтось другий взяв; з пальця-ж не висмоктали.

Зозуля. То я за другого повинен страждать?

Ліхтаренко. А так. От тепер тебе розсчитали, гріх покрився, все затихло і хазяїн заспокоївся, не буде гризти других. Потім, може, ще що пропаде, скажуть: Зозуля взяв, а тебе вже нема і знову тихо і для других полегкість. Тут колесо так крутиться: одних давить, а другі проскакують!

Зозуля. В мене волосся на голові піднімається від ваших речей. Невже вам ні крихти не жаль мене, моєї чести й моєї сім'ї? Я-ж нічого не взяв, і ще навіть не навчився красти, бо тільки торік з с.-господарчої школи вийшов. Ви-ж цим псуєте на вік в моїм житті шлях, мене ніхто не прийме на службу!

Феноген. Приймуть! Ні доброго, ні злого атестату тобі не дадуть; публікації об тім, за віщо тебе розсчитали, нігде не будь, то й місце, бог дасть, найдеш собі! Тільки раю тобі: служи чесно, не паскудь своїх рук, то й ця вина тобі проститься; коли ж нас хто заливає: чого розсчитали?—то і ми скажемо: сам не захотів!

Зозуля. То це й уся порада? то й хазяїн те саме скаже?

Феноген. Хазяїн сам сказав—росщитать тебе.

Зозуля. Що ж я татові скажу, що мати подумає? Вони раділи бідолахи, що я на хорошому місці, що буду їм помагати і менших братів вивести в люде, і на тобі—прогнали, прогнали ні за що, а кажуть: украв! Я вкрав. Та скоріше-б у мене рука відсохла, ніж простяглась до чужого, скоріше-б мозок мій висох в голові, ніж прошептав мені думку вкрати! Невже ні в кого з вас не поворухнеться серце жалем на мої правдиві слова, що я так широко вам кажу?

Ліхтаренко. Так говорять усі, кого приструнчить лихо. Звідкіль же мірку взять, щоб нею змірять, що те, що ти говориш—правда?

Зозуля. З серця, з серця чоловічого повинна мірка виникать, та тільки серця в вас немає, а честь давно вже зубили, бо ви самі злодюги і не повірите нікому, що він не краде так, як ви. Бодай же дітям вашим, до всіх їх діл, таку як ви до мене, мірку прикладали! Кати бездушні ви! (*Пішов*).

Ліхтаренко. Оце той дурень, що й в церкві б'ють.

Феноген. Смирився би, поплакав, попросив, навколішках попросив—і знову б прийняли; а він, бач, як носа піднімає і так нас опаскудив, що коли б хто почув, то ще-б подумав справді, що ми злоді...

Ліхтаренко. Таким дурнем колись і я був... А хтоб тепер повірив? Ха, ха, ха! Життя навчить Молоде—дурне!... І як я підожду в конторі, а ви про все доложите хазяїнові, так як слід... Не забувайте тільки нашої умови, тоді добре буде нам обом! (*Пішов*).

Я В А ХІІІ.

Феноген, а потім Калинович, Соня й Пузир.

Феноген (сам). Бачив я комерчеських людей багато, а такого ідола, як Ліхтаренко, ще не доводилося бачить!

(Входять на крильце: Калинович, Соня й Пузир).

Пузир. Знаєте, я-б на вашім місці з таким чудовим голосом—у протодіякони пішов: вічний і не важкий шматок хліба!

Соня. Учитель гімназії, тату, більш забезпечений, ніж протодіякон.

Пузир. Ні, дочко, протодіякон і забезпечений більше і якимось видніше місце! А приємно, приємно ви співаєте. Оттакий у мене був колись чабан: як заспіває, то всі плачуть!.. Що ж, не грамотний а вже я його вивів-би в діякони. Ай співав, ай співав!.. Як заведе бувало: „Ой з за гори, з за Лиману“... А-а! чудово співав!

К а л и н о в и ч. Деж і голосам быть, як не в народі, що виростає на волі, серед степу широкого! А у вас, кажуть, єсть такі степи, що нагадують собою степ Гоголя?

П у з и р. Не знаю, я на степах у Гоголя не бував!

С о н я. Гоголь, тату, письменник; він в книжці степ описав дуже гарно.

П у з и р. Ха! ха! Який там в книжці степ? От як-би він побачив справжній степ без краю, де де-не-де мріють отари овець, а тирса вище пояса, мов шовком землю укриває і шумить. шумить... Я всю молодість провів у степу.

К а л и н о в и ч. А ви поетично малюєте степ... (До Соні) талант? Прощайте!

С о н я. Краще-б ви поїхали нашими кіньми, правда тату!

П у з и р. А чом же? Такого співаку та не одвезти.

К а л и н о в и ч. Спасибі. В мене є візник.

П у з и р. І весь час тут стоїть? Охота гроші тратити, певно, багато маєте... Ха! ха! ха!

К а л и н о в и ч (сміється). Буде з мене!

П у з и р. Прощайте! Кланяйтесь начальниці гімназії—дуже приятна женщина. (Іде).

К а л и н о в и ч. Добре!

Я В А ХІV.

Вбігає Харитон.

Х а р и т о н. Феноген Петрович, нещастя: Зозуля повісився!

Ф е н о г е н. Де?

Х а р и т о н. У ранці получив в конторі рошот, а оце свіжо повісився!

С о н я! Ай!!

К а л и н о в и ч. Хазяйське колесо роздавило!

ЗАВІСА

ДІЯ ТРЕТЯ

Кабінет.

ЯВА І.

Феноген один, читає листа.

Феноген. Многоуважаємий Феноген Петрович. Поспішаю, очень спішно увідомлять вас, что даже очень весьма хорошеє і доходное іменіє для вас нашлось, Феноген. П'ятсот десятин, став рибний, водяний млин на два постава з фолюшами. Од станції трьох з половиною верстов. (*Говорить*). А де, то й не каже, боїться, що обійдусь без нього—хитрий з біса. Ну, що ж далі? (*Читає*) У городі новость: сьогодні Петра Тимофієвича посадали в острог! (*Говорить*) Отака ловись! Банкротство не далось. (*Читає*). Большой скандал і многим людям ввещастя. На днях буду у ваших містах. Поговорим подробно. Хазяїну об острог пока не говоріть. Ваш покорний слуга Григорій Мойсієвич Маюфес.—(*Говорить*). Погано. Ліхтаренко казав, що в це діло вскочив і наш хазяїн. Чи сказати йому, чи справді промовчать? Мовчать краще, щоб не виявились, часом, мої стосунки з Маюфесом.

ЯВА ІІ.

Феноген і Марія Івановна,

Марія Івановна. Ну, Феногенушка, що ж наш іменинник вже одягся?

Феноген. Одяглися, вговорив таки надіть крохмальну сорочку і новий сюртук; а при ордені зовсім

не той чоловік і Золотницькому не вступлять. Сидять і якусь комерцію на щотах викладають.

Марія Івановна. Добре, що хоч причепурився. Соня вчора цілий вечір умовляла, бо може хто з города сьогодні приїде... От що Феногенушка; я йому справила такий новий халат, що ах! Тільки ж ти знаєш, що Терентій Гаврилович буде сердиться, коли дізнається, що я на халат багато грошей стратила, так ти йому не говори, а поможи. Халат принесе Павлина і запросить за нього тільки 50 карбованців... Сам побачиш, що це все одно, що дурно взять таку дорогу і гарну річ! А як що Терентій Гаврилович не захоче брать халата, уговори його, ти вмієш. От тобі за це на чай п'ять карбованців...

Феноген *(бере гроші)*. Спасибі, Марія Івановна, ради того, щоб Терентій Гаврилович носили гарний халат, я й дурно *(ховає гроші)* все зроблю, аби халат купили!

Марія Івановна. Гляди ж, Феногенушка! Павлина тут сидить і жде. *(Говорить у прихожу)*. Ви ж постарайтеся, Павлина, не жалійте слів умовляючи.

Павлина *(висунувшись у двері)*. Будьтел певні. Я вже знаю, що говорить... *(Причиняє двері)*.

Феноген. Та ви не турбуйтеся, купимо!

Марія Івановна. Ради бога, Феногенушка! *(Шшла)*.

ЯВА ІІІ.

Феноген, потім Пузир і кравчиха.

Феноген. *(Один)*. Гарно почався день: п'ять рубликів вже маю *(Входить Пузир)*.

Пузир. Нікого ще не було?

Феноген. Економи ждуть в конторі; а тут у нас сидить Павлина з города, знаєте?

Пузир. Знаю. Чого їй треба? Це вже хоче покористуватись іменинами і здерти що нібудь. Терпіть не можу цієї бідноти. Як побачу старця, то здається тікав би від нього скільки сили.

Феноген. Щось принесла, не дає й глянуть, каже подарунок.

Пузир. Клич!

Феноген (у двері). Заходьте, Павлина. (Входє Павлина з пакунком, загорненим у білу простиню).

Павлина (Кланяється). З іменинами! Дай боже много літ жить, та багатіть.

Пузир. Спасибі! А це шо?

Павлина. (Розгортає). Річ княжеська! Ночей не доспала, два місяці у двох з дочкою працювали. Прийміть від бідної вдови і не оставте своєю милостинею.

Пузир. Що ж там таке, показуй маршій!

Павлина. (Показує) Богом присягаю, що ні у кого такого халата немає, заказний.

Феноген. Ай халат, оце халат так-так! У такім халаті можна і на засіданіє в земський банк. Гляньте: буряки? І овечки!..

Пузир. (Розглядає). Скільки ж ти за нього хочеш?

Павлина. Бархат ліонський, шовк як луб, а робота! Два місяці трудились у двох!

Пузир. Ну, годі вже хвалить, товар видко, кажи скільки?

Павлина. Скільки ваша ласка?..

Пузир. Що там ласка! Чого доброго я помилюся і дам за нього більш ніж ти сама хочеш. Кажи свою ціну за товар.

Павлина. Оцінуюте самі... Феногенушка, ну, як повашому: ви світ бачили, людей знаєте — оцінуюте по совісти.

Феноген (розглядає і ніби міркує). Що ж, сто карбованців.

Пузир. Тю!

Феноген Чого ж «тю»?

Пузир. Купуй собі!

Феноген. Та побий мене бог при всій своїй бідности дав би — п'ятьдесять карбованців.

Пузир. Ну, то давай.

Феноген. Одно, що мені не до лиця, а друге— я буду у княжеськім халаті, а ви в такім, що сором і в руки взять—не приходитьсья.

Пузир. То нічого! Нарядишся як пава і будеш мене смішити! Ха, ха! А люде пізнають де Феноген, а де хазяїн, хоч би я й рогожу надів.

Феноген. Та хто його знає! А скільки ж справді, ви, Павлино, хочете! Кажіть свою ціну.

Павлина. Тільки для нашого благодітеля можу віддати за п'ятьдесят!

Феноген. Все одно що дурно!

Пузир. А скільки ти йому дала факторського?

Феноген. Заслужив... Спасибі... *(Іде до дверей)*.

Пузир. Ну, вернись! Що ти жартів не вмієш розуміть?

Феноген. Я по совісти кажу, а ви—фактор!

Пузир. Ну, ну! Беру вже халат, зроблю тобі приємність! На! *(Дає Павлині гроші)*. Переплатив карбованців десять. Ну, що ж: переплатив—переплатив, це вже тобі на бідність!

Павлина. Та цей халат коштує більше двохсот карбованців. Мені його Петро Тимофієвич заказали, та тепер їм не до халата,—вчора їх посадили в острог.

Пузир. Що?—Петра в острог.

Павлина. Посадили голубчика. Так я, як почула, що їм тепер не до халата...

Пузир. Відкіля ж ти це знаєш?

Павлина. Вчора про це весь город говорив.

Пузир. Та може ж це ще брехня?

Павлина. Всі лавки і склади, кажуть, опечатали.

Пузир. За віщо ж, не чула?

Павлина. Хто його знає... Мошенство якесь!..

Пузир. Погано... Погано!

Павлина. Прощайте! *(Вийшла)*.

ЯВА IV.

Феноген і Пузир.

Пузир. Погано... Чув?!

Феноген. Чув.

Пузир. Так і ти чув? Від кого?

Феноген. Та що ви! При мені говорила жінщина, та що-б не чув—хіба я глухий?!

Пузир. Ні, бач, я подумав; що ти від кого другого чув. А як ти думаєш: чи це правда, чи тільки поголоска?

Феноген. Мені здається, що це з заздрощів мелять язиками. Петро Тимофієвич багатіє не по дням, а по часам, люде заздряють і плещуть!

Пузир. А звідкіля б же вона взяла?

Феноген. З базарю... Чого тільки на базарі не плещуть... *(Глянув у вікно)* О, пан Золотницький!

Пузир. Петро Петрович! От спасибі йому, це велика честь для мене.

Феноген. А з ним, той як би його... учитель гімназії Калинович.

Пузир. Із Петром Петровичем в однім екіпажі?

Феноген. Еге.

Пузир. От вже за це я не вхвалив Петра Петровича: колись там ще студентом, каже, Калинович дітей у нього вчив, а тепер возиться з ним як приятель! І чого тому Калиновичеві від мене треба? Внадився до нас, як свиня в моркву!

Феноген. Глядіть, чи не до Соні!

Пузир. Оттакої! Де-ж таки? Рівнялась свиня до коня, та шерсть не така. Вони пройдуть в гостинну, там їх Соня прийме, а ти клич економів—нехай ідуть сюди. *(Феноген вийшов)*.

Я В А В.

Пузир один.

Пузир. Чи не чули вони... Калинович сьогодні з города, він повинен знать правду про Петра. *(Важко переводить дух)*. Ху, ти, господи, як мене перетрівожила ця звістка, аж в грудях здавило. Погано... погано. Ще чого доброго і я вскочу. З гаряча не придумаєш, що його робити. Перше всього треба заспокоїтися. Ху, ти господи... *(Входять економ)*.

Зеленський, Ліхтаренко, Куртц і ще чоловіка три.

Ліхтаренко (з підносом, на якому хліб і вінки з колосся). Поздоровляємо з іменинами, з надгородою і з обжинками разом.

Пузир (приймає підноса). Спасибі, спасибі. Сідайте. (сіли. Мовчать). А ніхто з вас вчора не був у городі? (Економі переглянулись. Мовчать).

Ліхтаренко. Ні.

Пузир. Я думав, може хто чув які цікаві новинки городські! (Мовчать). А скільки в нас поставили кіп усього хліба?

Ліхтаренко. В близьких трьох економіях 22 тисячі кіп однієї пшениці, а другий хліб ще не злічили.

Зеленський. Завтра скажемо.

Пузир. Поїду зараз подивлюся на копи. Слава богу урожай хороший, аж дух радується!

Ліхтаренко. А вчора посадили...

Пузир (схоплюється). Посадили? Хто тобі казав?

Ліхтаренко. Ніхто, нічого не казав. Посадили, кажу, в мене 25 кабанів у саж для відкорму.

Зеленський. І я двацять посадив.

Пузир. Ага! (Сміється). Добре, добре, бо вже скоро і буряки треба копати. Починайте цей рік раніше, а то не управимось, сила буряка.

Ліхтаренко. Я за свої не боюся. Тепер Мануйлівці в наших руках!

Пузир. Хіба вже наділи взяв в аренду?

Ліхтаренко. А як же, взяв!

Пузир. Митець! Чом же ти не говориш?

Ліхтаренко. Навмисне приберіг приемну звістку на сьогодні. І наділи взяв на десять літ, і казенна оброчна стаття за нами!

Пузир. Оце ти мене повеседив... А що пане Зеленський?!

Зеленський. Та чи буде з того користь?

Ліхтаренко. Буде!

Зеленський. Побачимо.

Пузир. А чому взяв?

Ліхтаренко. Казенна по вісім карбованців, а наділи 25 карбованців десятина в рік.

Пузир (*цмока губами*). Овва! Оце вже на Ліхтаренка не похоже!

Ліхтаренко. Не полохайтесь, бо і я, вибачте, скажу: це вже на Терентія Гавриловича не похоже. Ми маємо під боком безземельних робочих,—яку ціну дамо, за таку й підуть! Нікуди ж дітись, бо тут і дома і замужем. От вам в десять літ певного бариша 15 тисяч, тільки на одних робочих, а земля сама себе окупить!

Пузир. Ні, що не кажи, а таки прорвався! Я думав, що ти візьмеш дешевше!

Ліхтаренко. Не можна було ні яким способом: разів десять мусів напиватись з мужиками, музику наймав, сам танцював, насилу витанцював! Одних видатків на підкуп несогласних та на угощеніє—548 руб. 39 копійок.

Пузир. Ой, ой, ой! Такі видатки!

Ліхтаренко. Та одступного за казенну землю з другими видатками 452 руб. Я щот покажу... А роскиньте на десять літ, то й вийде по 1-й копійці на десятину; коли ж невігодно, можна від наділів одказатись—єсть такий пункт. А як я винен, що не спитав, то видатки верну назад. Що робить.

Пузир. Оце вигадав! Посватав у мужиків землю, танцював на заручинах—і не повінчатись? Вінчаю! Тепер мужики нехай танцюють у нас на роботі по злоту в день! А ти маєш з чистого прибутку п'ять від сотків від надільної аренди.

Ліхтаренко. Спасибі... З шкури вилізу, то й мені перепаде чимало!

Пузир. Заробиш—матимеш!.. Оце бувши на земському зібранні я дізнався, що туди під Херсон, кругом

голод. Кормів нема. Мужики продають по півтора карбованця коняку; по 75 копійок вівцю. У нас же кормів сила, одного сіна триста скирт. Так завтра, ви; Карло Карлович, і Феноген, візьміть з собою шість чабанів і поїдете на ярмарки і по селах, скупуйте всіх овець! Вигодно: на руб—два буде баришу!!

Куртц. Овса—75 копійок?! Еті да. Бедний мушічок.

Пузир. Я не куплю—інші куплять.

Куртц. Еті—да!

Пузир. А що то у вас, Карло Карлович, в руках?
(Куртц знімає платок з річі).

Пузир. Баранчик?!

Куртц. Чушило! У мене хлеб—нет, у міня—овса! І я поздравляйт хазаїн, баранчік, чушило! Еті да.. Сосун баранчик! Чушило моя работа Парижска виставка—міндаль можна получал. Еті-да! Будіть стоял. сто лет. Еті немножко комфор присипал і мол, еті—нет, еті нікогда! Еті—да! Антик чушило.

Пузир (розглядає). Чудово! Як живе—і очі дивляться! Спасибі!

Ліхтаренко. Карло Карлович не тільки шахмейстер, а ще й чучілмайстер.

Куртц. Еті да! Куртц спеціаліста чушило. Я імейт міндаль за роботу чушилов.

Пузир. Чудово, чудово! Однеси, Феноген, у мою кімнату. Вибачте, там мене гості ждуть, та й у вас певно в кожного діло є? (Пішов).

ЯВА VII.

Ті-ж без Пузиря.

Куртц (Феноген несе чучело, Куртц його придержує і показує на шию чучала). Модель моя, міндаль—еті да!

Ліхтаренко. І у вас мендаль, і у чучела мендаль. (Всі сміються).

Куртц. Ну, еті меня совсем не смешивает! У меня мендаль—еті да, а у чушило—еті нет, у чушило еті модель.

Ліхтаренко (до Феногена). Краще здійміть, бо хазяїн, як побачить, то подумає, що Карло Карлович в насмішку над ним причепив баранчикові на шию орден.

Всі сміються

Феноген. І справді. (Шішов).

Куртц. Еті... еті... Ліхтаренкі... еті... маленькій мальшік! Еті да! Серіозов еті нет, розсудов еті—нікогда, насмешівал—еті да! Фі! Паскудство... Еті... еті большой мушік, еті зубоскаль! (Вийшов).

Всі сміються і виходять за Куртцом.

Я В А VІІІ.

Феноген і Ліхтаренко.

Ліхтаренко. (Оглянувшись). Заробив де що, (Дас гроші) нате й вам. А може й ви що заробили, то давайте мені.

Феноген. Де там я зароблю? Побий мене бог гнидію отут! Колись, бувало...

Ліхтаренко. От поїдете овець купувать, то підживетесь.

Феноген. Трудненько буде через Куртця... А це ж від кого ви взяли і за віщо?

Ліхтаренко. І охота допитувати. Даю—беріть. Така умова.

Феноген. Правда! І де ти такий узявся?

Ліхтаренко. Чорт зна що розпитуєте. А ви де взялись? Підходящий ґрунт—от і родять такі люде, як ми з вами.

Феноген. Куди мені проте тебе.

Ліхтаренко. Ну, ну, не прикидайтесь сиротою. Ви вже он поміщик, п'ятьсот десятин будете мать.

Феноген. Тю, бий тебе сила божа. Відкіля ти знаєш?

Ліхтаренко. Я все знаю. Що ж, поможи боже купить. Ну, прощайте! А орден з чучала зняли?

Феноген (сміється). Зняв.

Ліхтаренко. В хазяїна на шиї орден, а він взяв причепив мендаль вівці! (Феноген і Ліхтаренко сміються. Ліхтаренко вийшов).

І ВА ІХ.

Феноген, а потім Пузир і Золотницький.

Феноген (один, Лічить гроші). Як в аптеці виважив—з копійками, 148 карб. 39 к. А скільки ж Ліхтаренкові дісталось? От промітний чоловік! Прослуживши з таким ідолом при великій комерції 35 літ, можна б було і тисячу десятин купить! Змій, а не чоловік: скрізь здере і всіх спокусить. (Входять Пузир і Золотницький).

Пузир. То ні ви, ні Калинович в городі, кажете, не були, то ніяких городських новинок і не знаєте?

Золотницький. Я ж тобі вже казав, що не чув нічого. Та що тебе так цікавить у городі, скажи?

Пузир. Особливого нічого, так собі. (Феноген цілує Золотницького в руку).

Золотницький. Здоров, здоров, Феноген, з іменинником тебе (дає йому в руку).

Феноген. Спасибі. (Іде). От щасливий день! Даять і дають. (Вийшов).

Пузир. І що за охота розбещувать отак людей? „З іменинником“ і зараз: тиць в руку гроші. А через вас і я мушу щось подарувать. (Про себе). Наказаніє боже з цими панами—псують людей!

Золотницький. А хіба ти ще нічого не подарував. Ай, ай, ай! 35 літ чоловік служить, права рука...

Пузир. Та я ще поспію, ще подарую: тільки для чого псують людей!

Золотницький. Феноген!

Пузир. На віщо ви його кличете? (Входить Феноген).

Золотницький. Ну, даруй же вірного слугу!

Пузир. Я думав у вечері, а вам хочеться таки зараз (На бік). Наказаніє боже з цими панами! (До Феногена). Маєш від мене, Феногенушка, одного ва-

лаха, хотів тобі на добраніч про це сказати, так Петру Петровичу хочеться зараз.

Феноген (*цілує Пузиря в руку*). Господь воздасть вам сторицею. От щасливий день,—дають і дають!.. (*Вийшов*).

Золотницький. От це по хазяйському.

Пузир. Ет, баловство!

Золотницький. Всього, брат, з собою не забереш... Так, кажеш 22 тисячі кіп пшениці? Добрий урожай! Ая ще не знаю скільки в мене. Хотілось-би подивитись твої копи!

Пузир. Поїдемо, подивимось! Тут і верстви не має.

Золотницький. Поїдемо!

Пузир. Чудесно! Перед вашим приїздом я сам хотів їхати.

Золотницький. О, а це що? Халат? І який роскішний—диво! Певно дочка примусила справити?

Пузир. Простісінько купив сам.

Золотницький (*розглядає*). Та воно й видко, що сам: Софія Терентієвна овець та буряків на халат би не посадила.

Пузир. А що, хіба вам не до вподоби?

Золотницький. Як можна, чудово! Вівці і буряки—символи хазяйства! Оригінальний смак! Хоч на виставку! Може б ти мені продав цей халат?

Пузир. Купіть.

Золотницький. Невже продаси?

Пузир. Чого ж, все продається.

Золотницький. Скільки?

Пузир. Сто.

Золотницький. А багато заробиш?

Пузир. По хазяйському!

Золотницький. Ну, (*б'є руку Пузиря*) халат мій. Феноген!

Пузир. Носіть на здоровя. Я собі куплю в татар бухарський. (*Входить Феноген*).

Золотницький. Візьми халат і віддай мойому Дмитрію. Нехай гарненько обгорне в плед і запре в екипажну скриню. (*Ооходить і дивиться у вікно*).

Феноген (до Пузиря). Як?!

Пузир. Продав за 100 карбованців.

Феноген. (Бере халат, до Пузиря тихо). Бачите, а ви мені не вірили, що халат варт 100 карбованців.

Пузир. (Так само до Феногена). Учись: за півгодини заробив руб на руб, та ще мало запросив. Такі люде коли їм заманеться якої дурниці, втроє платять!

Феноген. (Про себе). Добре заробив! Бідна Марія Івановна, даремно турбовалась, даремно раділа.

Пузир. А я й забув, скажи, Феноген, щоб мені запрягли бурого в бігунки і пару в шарабан, ми поїдемо на копи подивитись. (Феноген вийшов).

Золотницький, Чудові квітки, клумби! Все переродилось і ти сам переродився: сьогодні на вид ти вже не просто хазяїн, а настоящий обиватель!

Пузир. Все дочка чепурить!

Золотницький. А знаєш, Терентій Гаврилович, дочка твоя дорога дитина.

Пузир. А як же: золоту медаль получила!

Золотницький. Просвіта, брат, велика сила! Признаюсь тобі, що перше я заїздив до тебе тільки по ділу, тепер мені приємно бути в тебе й без діла.

Пузир. А що ж тут: справді, так перемінилось?

Золотницький. Не те повітря: книги, газети, п'яніно, освічена молода людина, та ще до всього артистка: грає, співає! О! Ти брат цього не розумієш!

Пузир. Ну, це вже даремно! Я сам любив і люблю спів. У мене був чабан...

Золотницький. А, бог з ним, що там твій чабан!

Пузир. Е, бог з ним... Тільки те гарно, що вам до вподоби... А як би ви почули, як той чабан бувало заведе: „Ой з-за гори, з-за лимана“!

Золотницький. Ну, а Калинович, як співає?

Пузир. Чув. І цей співає гарно.

Золотницький. Оперний голос! Талановитий, розумний, енергійний молодий чоловік Калинович! Таких молодих людей мало. Слухай, Терентій Гаврилович;

от жених для твоєї Соні, пара, якої пошукать по білому світу.

Пу з и р. Оттакої! Голодрабець? У Соні є жених— Чоботенко,—мільйонер.

З о л о т н и ц ь к и й. Високий до неба, а дурний як треба. Найшов жениха! Він же безграмотний баран. Хіба ж Чоботенко до пари Соні? Бог зна що вигадуєш! Чоботенко у твоєї дочки гайдуком повинен служити, а не чоловіком їй бути.

Пу з и р. Я вас, Петро Петрович, шаную, поважаю, але не мало дивуюсь: вискіпали якогось учителяшку і носитесь з ним...

З о л о т н и ц ь к и й. Не учителяшка, а учитель гімназії. Чудак ти, Терентій Гаврилович, ей богу чудак! Ну, на віщо тобі багатий зять, коли ти сам багатий? Пора вже тобі шукать того, чого в тебе бракує.

Пу з и р. Я так і роблю: шукаю, де б більше купить землі, бо скільки б чоловік її не мав—все бракує.

З о л о т н и ц ь к и й. Добре. Ну, а скажи мені: тобі приємно мати орден! Приємно, кажи, не угинайся?

Пу з и р. Я й не криюсь. Заслужив і ношу.

З о л о т н и ц ь к и й. Так. Ну, а як би тобі дали орден з широкою червоною стрічкою через плече, а з боку зізда. То це було б ще приємніше?

Пу з и р. Ха! Широка, кажете, червона стрічка і зізда на боці—бачив... Не криюсь: ще приємніше. Що ж з того?

З о л о т н и ц ь к и й. А коли б до всього цього тебе возвели в генерали: ваше превосходительство! Га? Ще було б приємніше?

Пу з и р. Я не розумію, для чого ви все оце говорите.

З о л о т н и ц ь к и й. А от для чого. Ні ти, ні твій Чоботенко, ніколи такої чести не добудете: зізди вам збоку не носить, генералами вам не будуть, хоч би ви всі свої добра і маєтки за таку честь віддали, а Калинович...

Пузир. Буде генерал, з зіркою? Ха, ха, ха.
О, бодай вас.

Золотницький. Та ти, брат, не смійся! Ви з Чоботенком зостанетесь на віки чабанами та буряковими генералами, а Калинович може бути професором, директором гімназії, от і ти, і твій Чоботенко, будете говорити йому—„ваше превосходительство“.

Пузир. Чи буде він генералом, чи ні—я не знаю; а чим він є—я бачу, і дочки своєї за нього не віддам!
(Входить Соня і Калинович).

Я В А Х.

Пузир, Золотницький, Соня і Калинович.

Соня. Годі вам про діла балакати! Ходім до нас.

Золотницький. Дорога, Софія Терентієвна, я тут обстрілював позицію: і бомбами, і гранатами і шрапнеллю сипав—не помагає! Неприятель уперто не здається. Давайте візьмемо його в перехресний вогонь.

Соня. Догадуюсь. Ви за нас з татком говорили і певно тато не згожується? Я вже бачу.

Пузир. Ні за що в світі. Це ти мене, дочко, хочеш у труну покласти!

Соня. Хіба моє щастя, для вас, тату, труна? Я цього не знала.

Пузир. Так знай! Щастя, якого тобі заманулось—мені труна! Тебе сватає Чоботенко, я вже тобі говорив.

Соня. Тоді я промовчала, а тепер скажу вам, що я за нього не піду!

Пузир. Та ти ж його ще не бачила, подивися перше: з лица хоч воду пий, Бова Королевич! Росту (Показує сажень) о; плечі (Розведе руками скільки можна) о!

Золотницький. А голова! (Показує кулак), О! Софія Терентієвна вибрала собі людину в подружжя, а ти їй радиш першерона! На віщо тобі Чоботенко? В тебе, слава богу, є чим копи возить.

Пузир. Ви не туди стріляєте! Чоботенко хорошого роду, хазяїн, з діда мільйонер. Я не хочу зятя з вітру, бідного приймака.

Калинович. Ви мене ображаєте!

Пузир. І ви мене ображаєте!

Калинович. Чим?

Пузир. Тим, що осмілились сватать мою дочку.

Калинович. Не всі люде дивляться вашими очима, а через те ви помиляєтесь, Терентій Гаврилович. Я люблю Софію Терентієвну, а не ваше багатство! До цього треба вам знать, що я вважаю вас далеко біднішим від себе і будьте певні, що в приймаки я до вас не піду ніколи! Віддайте все ваше добро, всі ваші мільйони старцям, а я візьму Софію Терентієвну без приданого.

Пузир. Що ви говорите? Я сорок літ не доїдав, не допивав, не досипав, кровю моєю окипіла кожна копійка, а тепер взять і віддять усе моє добро старцям! Опам'ятайтесь. Для чого ж я працював? Хіба отаке розумний скаже! Перехрестіться! Віддайте старцям! Ха, ха! Чув я про таких багачів, що не мають чого роздавать, так вони хочуть, що б всі з ними порівнялись. Ні! Так не буде. Ви не з того тіста, до якого ми привикли.

Соня. Тату! Коли вам жаль вашого добра, нехай воно буде при вас, мене ж віддайте отак, як я стою, за Івана Миколаєвича і ми будемо щасливі! Чого ж ще треба?

Пузир. Щаслива, щаслива! Ти щоб тільки була щаслива? Ти? А я? Я?! Що б здох від муки, яку ти мені робиш! Собі, йому і всім, усім ти добра і щастя зичиш, а батькові? Батькові? Зла, муки, смерти? Ні, так не буде: скоріше вогонь розілеться водою, ніж я дам своє благословення на такий шлюб. *(Вийшов)*.

ЯВА ХІ.

Золотницький, Соня, Калинович.

Золотницький. Дика, страшенна сила—нічого з ним не зробиш без боротьби.

Калинович. Краше було б не зачіпачь цього питання сьогодні, на іменини!

Соня. Я цього не ждала і тепер стою німа, не знаю, що сказать.

Калинович (до Золотницького) Порадьте!

Золотницький. Тут сам Соломон розвів би руками! Феноген! А ви йдіть, я попробую з ним по своєму сам побалакать (Входить Феноген).

Калинович. (До Соні). Ходім! (Пішли).

ЯВА XII.

Феноген і Золотницький.

Золотницький. Іди, Феноген, і попроси сюди Терентія Гавриловича. Скажи, що я зараз іду і хочу з ним попрощатись.

Феноген. Як же то можна! Без обіда поїдете?

Золотницький. Так вийшло.

Феноген (ідуци, до себе). Погане щось вийшло.

ЯВА XIII.

Золотницький сам. Потім Феноген і Пузир.

Золотницький. Коли Терешко забере собі що в голову, він неможе переносить суперечки! Третировать його треба, тоді він помнякшає! (Входить Феноген). Ну?

Феноген. Зараз вийдуть.

Золотницький. Що він там робить?

Феноген. Якусь комерцію викладають на щотах. Вони ніколи даремно не сидять.

Золотницький. Скажи, Феноген, щоб мій екіпаж зараз запрягли.

Феноген. Терентій Гаврилович вас не пустять. (Вийшов),

Золотницький. Побачемо. (Входить Пузир).

Пузир. Чого ви мене кликали, знову хочете мучити вашим Калиновичем?

Золотницький. Кулак ти був, кулаком ти й будеш!

Пузир. Яким родився, таким і помру!

Золотницький. Єсть чим хвалитись! Для чого-ж ти орден почепив.

Пузир. Заслужив і почепив!

Золотницький. Шмаровоз! Хочби уважив на те, що я сватом; сказав би: подумаю і дам одповідь, а то як чабан обійшовся з освіченою людиною. Нога моя не буде в тебе. . я зараз їду.

Пузир. Як завгодно. Віддайте ж мені гроші за халат.

Золотницький. Я вишлю їх на пам'ятник Котляревського, бо ти з губи зробив халяву: обіцяв і не вислав.

Пузир. То всі сто карбованців?.. Що ви? Нехай бог боронить! Я за десять карбованців такий хрест йому поставлю з свого дуба, що за верству буде видко!

Золотницький. Став собі, а я сто карбованців вишлю в Полтаву.

Пузир. Пропало сто карбованців ні за цапову душу. *(Входить Феноген)*.

Феноген. Коні запряжені в бігунки й шарабан давно.

Пузир *(до Золотницького)*. Поїдемо ж хоч подивимось копи.

Золотницький. Ідь сам.

Пузир. Як сам, той сам. *(До Феногена)*. Винеси шапку.

Феноген. Шапка в прихожій.

Пузир. Так не поїдете?

Золотницький. Іди ти к чорту, кулак!

Пузир. І чого б я сердився, наче Калинович ваш рідний син.

Золотницький. Щоб ти знав.

Пузир. Як? Незаконний?

Золотницький. Дурак!

Пузир. Оце й ви гірше кулака, — в моїй хаті лаєтесь!

Золотницький. Я не хочу з тобою балакати. Скажи Феноген, щоб скоріше коней подавали.

Пузир. Так нехай шарабан роспряжуть. Я поїду сам у бігунках. *(Феноген вийшов)*. Прощайте! *(Подає руку, Золотницький одвернувся. Пузир здвигнув плечима)*. Як завгодно. *(Вийшов)*.

ЯВА ХІґ.

Золотницький, потім Соня й Калинович.

Золотницький. Уперта шельма, а ще до того роздратований. (*Входять Соня й Калинович*). Ні приступу, Треба нам їхать зараз.

Калинович. І я тієї думки, мій од'їзд найскоріше заспокоїть тата.

Соня. Без обіда, як таки можна?

Золотницький (*до Соні*). Що ж робить, оставатись не можна. Послідня проба не вдалась, а ви себе Софіє Терентієвна, не видавайте.

Соня. Я дуже стрівожена. В мене так нерви натягнуті, що я ледве сльози здержую.

Калинович. Чого ж плакати, Софіє Терентієвно, я думаю, що ваше давнє рішення від такого повороту не перемінилось?

Соня. Не тільки не перемінилось, а виросло, окріпло.

Калинович. І мені більше нічого не треба. Правду кажучи, ми таки самі винні: дуже раптом насіли на тата, і тепер мені жаль його—він правий по своїому!

Соня. А ми по своїому!

Калинович. Так, бачите, шанси не рівні: поле битви зостанеться за нами; а тато, ображений в край, згубить всі свої мрії... Його становище далеко гірше!

Золотницький. Само собою, краще б було і йому й вам, коли б все сталось по згоді, ну, а коли згоди нема...

Соня. І коли її через два тижні я не добуду, то приїду в город і ми повінчаємось.

Калинович (*цілує її руку*). Гніздечко в мене готове—тихе, приютне, світле і жде голубку; будьте ж спокійні! (*Входить Феноген*).

Феноген. Коні готові.

Золотницький. Ходім, попрощаємось з мамою.

Соня. Не будемо їй нічого говорити!

Золотницький. А причину од'їзду придумаємо, (*Вийшли*).

ЯВА XV.

Феноген, а потім Маюфес.

Феноген. А я таки вгадав: цей голодрабець свата нашу Соню. Ні, брат, не в ті взувся. (*Входить Маюфес*).

Маюфес. Здоровенькі були!

Феноген А, Григорій Мойсієвич. (*Чоломкаються*).

Маюфес. Що це у вас з іменин так рано гості роз'їзжаються, чи не дізналися про діло?

Феноген. Яке діло?

Маюфес. Я ж вам писав, що Петро Тимофієвич в острозі, а тепер слідователь по важним ділам посадив ув острог таких хазяїнів, як Зенделевич і Петренко!

Феноген. Ой, і Петренка посадив?

Маюфес. Положим, Петренко дав двісті тисяч залогу, а Зенделевич сидить.. Я думаю, що доберуться і до Терентія Гавриловича.

Феноген. А хазяїн же при чім?

Маюфес. Дванадцять тисяч овець взявся сховати від кредиторів.

Феноген. А хтож це докаже? Купив.

Маюфес. Ну, коли мені заплатять, я можу мовчати, але гроші за продані вівці по книгам Михайлова не показані,—треба заплатити 60—70 тисяч!

Феноген. Заплатить і край.

Маюфес. А поки там що—погано. Як би другий слідователь. а то страшний чововік... Він хоче всіх залякати; поки заплатить, поки все виявиться—пожалуйте в острог.

Феноген. От тобі й маєш! Невжеж Терентія Гавриловича можуть в острог?

Маюфес. Можуть. Погане діло. Я приїхав навмисне побалакати. А де ж Терентій Гаврилович?

Феноген. Поїхав копи оглядати. А наше діло як?

Маюфес. Давайте росписку, що в разі покупки іменія ви мені платите п'ятьсот рублів і я вас повезу в іменіє. Ай, іменіє, ай, іменіє! Це щось особливого! (*Вбіває парубок*).

ЯВА XVI.

Парубок, Феноген і Маюфес, а потім Марія Івановна і Соня.

Парубок. Феноген Петрович, нещастя!

Феноген. Що там таке, хто небудь повісився знову?

Парубок. Хазяїн пробі кричать. Упали і не можуть піднятись. Побіжу рятувать.

Феноген. На, килим! Беріть ті носилки, що гній виносять з конюшні і бігом туди, я зараз. *(Парубок вийшов)* Феноген у двері: Марія Івановна, Софія Терентієвна. *(До Маюфеса)*. Зайдіть, будь ласка, в контору, я вас покличу.

Маюфес. Можна. *(Пішов)*.

Феноген. О, господи, що за фєральний день! *(Входять Марія Івановна і Софія Терентієвна)*.

Марія Івановна. Що тут сталось?

Соня. Де тато?

Феноген. Поїхали копи оглядять, та на царині, кажуть, упали, не можуть встать. Люде побігли вже туди, а я зараз послав носилки й сам піду.

Марія Івановна. Що це таке?

Соня *(до Феногена)*. Мерщій ідіть і ви до татка! *(Феноген пішов і Марія Івановна за ним)*. Треба зараз у город послать за лікарем. Може ногу зламав. Напишу Івану Миколаєвичу записку, щоб зараз лікар приїхав. *(У двері)*. Мишка! Скажи, щоб запрягли шарабан. *(Входить Марія Івановна)*.

Марія Івановна. Не видко!.. Що з ним трапилось, хоч би довідатись... Що ти там, доню, пишеш?

Соня. Послать треба за лікарем, а поки виявиться, що там, та поки коні запряжуть, записка буде готова; тут кожна хвилина дорога, може перелом. *(Входить Феноген)*. Ну, що?

Феноген. Несуть. Стогнуть тяжко!

Марія Івановна. Що з ним, що? Не чув?

Феноген. Вони поїхали полюбуватись на копи і отут зараз за ровом побачили біля кіп чиїхсь гусей, що смикали копу, прудко підіхали до гусей, схопились

з бігунків і погналися за гусьми, та спіткнулись через ритвину і сильно впали. (Чуть стоїти: „Ой, ой!“).

Соня (до Феногена). Натє записку, зараз за лікарем. (Феноген вийшов. Входить Пузир, опираючись на двох робітників).

ЯВА XVII.

Пузир, Марія Івановна і Соня, а потім Феноген. (Марія Івановна і Соня помагають Пузиреві).

Пузир. Ой, ой! Тихо! Ой! Мабуть щось в середині порвалось. Ой, ой! Як дихну, неначе ножем ріже по живому, ой!!

Соня. Я посилаю зараз за лікарем, тату!

Пузир. Не треба. Фельшара краще... Ой... Фельшара, лікаря нетреба (Садять на диван. Входить Феноген. До Соні тихо: „Послав“, Робітники вийшли).

Пузир. Феноген, ой! Я бачив, що у двір їхав Маюфес, де він?

Феноген Тут.

Пузир. Посадили?

Феноген. Не питав.

Пузир. Поклич... Покли... Ой! Поклич!

Феноген. Хоч одпочиньте.

Соня. Таточку, нехай потім, вам важко говорить.

Пузир. Поклич!

Феноген (іде). Що його робить? Григорій Мойсієвич ще гірше розтрівожить... Треба самому сказати. (Вертається).

Пузир (через сльози). Чого ж не йдеш? Не муч, клич!

Феноген (Про себе). Що буде, то буде — однаково, скажу. Та я сам все знаю!

Пузир. Говори... Посадили?

Феноген. Посадили!

Пузир. О-о-о!

Марія Івановна. Що з тобою?

Пузир. Ох, погано!

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Кімната та ж.

Я В А І.

Соня, Феноген, Марія Івановна й Пузир.

Соня (*одчинивши обидві половини дверей, стоїть на порозі. Після пивзи*). Помалу, помалу... (*Марія Івановна і Феноген ведуть Пузиря під руки і садовлять у крісло, обложивши подушками*). Таточку, голубчику, краще б ви лежали. Лікар говорив, що вам потрібен спокій, щоб вас ні що а ні крапельки не трівожило!

Пузир. Хазяйство, дочко,—не можна лежать.

Соня. Здоровля дорожче хазяйства.

Пузир. Мені легше.

Соня. То й добре, а як розтрівожите себе ділами, то знову буде гірше.

Пузир. Поки не зроблю всіх розпорядків по хазяйству, то ще гірше трівожусь... Я не довго... Побалакаю про важне діло і ляжу. Доню! Напиши Петру Петровичу, щоб приїхав. Він сердиться на мене, а ти напиши: при смерті, хоче помириться.

Соня. Я вже, тату, написала.

Пузир. Хіба ти думаєш, що я справді помру?

Марія Івановна. Господь з тобою... Ніхто не думає. Що з нами сиротами станеться—а з хазяйством? Краще нехай я помру.

Пузир. Годі, стара! Я так спитав. Я й сам знаю, що не вмру. Рано ще, рано—хазяйство не пускає.

Соня. Я тату і сама нічого такого не думала, а просто догадалась, що вам би хотілось бачитись з Петром Петровичем і написала.

Пузир. Іди сюди (*Соня підходить, Пузир гладить її по голові*). Розумна головка. Я не вмру, не бійтеся—чого я буду вмирать? Завтра, або після завтра поїду з Феногеном вівці купувать... Феноген! Поклич Маюфеса. (*Феноген вийшов*). Капосна хвсроба причадила мене до ліжка, а тепер кормів нема, можна купить по 75 копійок вівцю... ох...

Марія Івановна. Та ну їх, старий, цих овець!

Пузир. Що ти тямиш! Феноген купив три тисячі по карбованцю, а Куртца й досі нема... Вони переплачують... Я б купив по 75 копійок!

Марія Івановна. Поправишся, тоді й сам поїдеш та й купиш, скільки хочеш.

Пузир. Пропустимо гарячий час і Чобіт все скупить. А коли ти діждешся, що б вівця була 75 коп.? При такій ціні два карбованці чистого прибутку на штуці.

Марія Івановна. А може й на той рік буде недорід.

Соня. Ох, як тяжко слухать таку розмову і мовчать.

Пузир. Ой!!

Соня. Лягли б ви краще, тату. (*Входить Маюфес*).

Пузир. От побалакаю з чоловіком і ляжу. А ви йдіть.

Марія Івановна. Ходім, дочко! (*Вийшли*).

Я В А ІІ.

Пузир, Маюфес і Феноген.

Пузир (*до Маюфеса*). Ну що? Кажі коротко, я не здужаю, довго не можу сидіть.

Маюфес. Ваше заявлення слідователь уже олібрав з почти. Писар його мені казав, що поки на слідстві не буде доказано, що вівці взяті тільки на випас, заявлення не pomoже!

Пузир. Ох! Як страшенно заболіло в спині, мов огнем пече! Ну?

Маюфес. Всі кажуть, що треба адвоката, а без адвоката—швах!

Пузир. Ох! А скільки адвокат візьме?

Маюфес. Я ходив до найкращого, діло він знає.

Пузир. Ну, скільки ж?

Маюфес. Десять тисяч!

Пузир. Що?

Маюфес. Десять тисяч!

Пузир (*тяжко переводить дух*). Не дам!

Маюфес. Що б потім не каялись.

Пузир (*крутить головою*). Не дам!

Маюфес. Ваше діло!

Пузир. Нехай триста!

Маюфес. Це йому на один снідавок.

Пузир. Ну, п'ятьсот! (*Маюфес здвигує плечима*). Тисячу! (*Маюфес скривившись, чугас голову*). Більше не дам.

Маюфес. Ваше діло. А тільки менше десяти тисяч не візьме.

Пузир. Бійся ж бога! Тепер за ці гроші можна купити десять тисяч овець!

Маюфес. Це правда. А тільки вівця тут не може, треба адвоката.

Пузир. Господи, боже мій—десять тисяч! Це грабіж! За віщо ж, за віщо?

Маюфес. Таке діло!

Пузир. Яке ж діло?.. Ти покажеш, що я нічого не знав і прийав овець тільки на випас, покажеш?

Маюфес. Покажу.

Пузир. От і все діло!

Маюфес. А скільки ви мені дасьте за таке показання?

Пузир. Тобі? Сто карбованців дам!

Маюфес. То краще мені сказати, що я нічого не знаю. На віщо мені клопіт: будуть тягати на допроси, на слідство, на переслідство: Я чоловік зайнятий ділами—одна потеря.

Пузир. Двісті дам!

Маюфес. Ні, Терентій Гаврилович, не таке діло.

Пузир. Триста!

Маюфес. Як я візьму за таке діло триста карбованців.. ви самі скажете, що я дурень

Пузир. Ну—п'ятьсот!

Маюфес. Як не дасте тисячу, то я не свідок!

Пузир. *(Тяжко переводить дух)*. Ох! *(Звіствши голову, мовчить Після павзи тихо, страждущим голосом)*.

Дам тисячу!

Маюфес. То давайте зараз!

Пузир. Ти ж ще не показував?

Маюфес. Бо ще ж не питали. А спитають, покажу у вашу користь.

Пузир. Так тоді й дам.

Маюфес. Як не дасте зараз я не свідок.

Пузир. Хіба ти мені не віриш.

Маюфес. Таке діло.

Пузир. Ідол же ти проклятий... Феноген! Вижени його в шию!

Маюфес. Зачим же в шию? Я й так піду.

Пузир. В шию! Ой... В шию його! В шию! Ой, ой, ой! *(Хапається за попереk)*. Наче щось порвалось в середині *(Феноген робить ступінь)*.

Маюфес *(одходить до дверей)*. Феноген Петрович, ви чоловік розсудочний не сделайте скандала! *(Зникає за двері)*.

Пузир. Ах ти ідол проклятий...

Маюфес *(виглядає в двері)*. Я, навпроти, покажу теперички, що ви вівці ховали і помагали злосному банкрутству.

Феноген *(кидається до дверей)*. Та йдіть ви к бісовому батькові. *(Маюфес зникає)*.

Пузир *(витає ніт)*. Ах ти гадина... Ах ти грабитель! Ріже живого чоловіка і в рану пальцями тикає.

Феноген. Заспокойтесь Я вам пораю таких свідків, що під присягою скажуть все, що вам завгодно:

і що бачили, і чого не бачили, і що знають, і чого не знають. А ви їм дасте тільки по двісті карбованців.

Пузир. Дам, зараз дам, з радістю дам! Кажи, хто вони?

Феноген. Я і Ліхтаренко.

Пузир *(через сльози)*. Вірний слуга... Спасибі тобі! Кращих свідків і не треба. *(Витирає очі)*. Ти і дурно покажеш, що б врятувать свого хазяїна від сорому, я тебе знаю.

Феноген. Покажу, ей покажу—дурно покажу... А ви свого вірного слугу подаруєте,—дасте на дорогу до слідователя двісті карбованців.

Пузир *(зітхає)*. Дам! Посилай за Ліхтаренком! і сам з ним побалакай, бо я не можу.

Феноген *(у двері)*. Петрушка! Звели, щоб Харитон зараз їхав у Мануйлівську економію і покликав сюди Ліхтаренка.

Пузир. Каторжний Маюфес—жили вимотав... Де ж? Тисячу карбованців! А? Люде вдвох за 400 карбованців хрест поцілують, а він один хотів зцупить тисячу. Дай води... *(Феноген подає, Пузир п'є. Входять: Марія Івановна і лікар)*.

Я В А Ш.

Марія Івановна, Лікар, Пузир і Феноген, а потім Маюфес.

Лікар. Щож це ви робите? Знову встали.

Пузир. Я вже зібрався йти полежать. *(Марія Івановна і Феноген беруть його під руки)*.

Лікар. Не смійте вставать!

Пузир. Неможна, хазяйство.

Марія Івановна. Ах! Здоровля миліше всього на світі. *(Виходять. З дверей виглядає Маюфес. Тихо: «Феноген Петрович»... Феноген махає йому рукою. Коли Пузиря вивели, Маюфес входить)*.

Маюфес *(сам)*. *(Постоявши)*. Ах ти хам! Ні сорому, ні совісти немає. За таке діло п'ятьсот карбо-

ванців дає. Ні, поштеннійший, дасте ви мені тепер дві тисячі. бо ніхто такого показання не зробить, як Григорій Мойсієвич. *(Входить Феноген)*.

Феноген. Що ви хотіли ще сказати? Говоріть мерщій, поки біля слабого лікар.

Маюфес. Коли-ж поїдемо оглядати землю? Мені надоїло возитись.

Феноген. Ото бо й біда, що сам не знаю коли.

Маюфес. Як вам завгодно—я більше не буду турбуватись! Тільки не забувайте, що ви і не оглянетесь, як землю цю ухоплять мужики. Вони теперички показалися. Одні біжать на переселення, другі тікають з переселення, а треті бігають висунувши язика, шукають—де б тут з поміччю банка землю купити! П'ять літ назад я сам приторговував людям землю по 125 — 130, а мужики на свою голову нагнали ціну 225 за десятину.

Феноген. Чув—чув. Всякому земля потрібна. Чого доброго переб'ють. Знаєте, може я відпрошусь у хазяїна, то завтра раненько приїду в город та й махнем на оглядини... В мене недовго: сторгуємо, купча і грошики на стіл.

Маюфес. Пора, пора вже вам на своє хазяйство.

Феноген. Ох, не кажіть! Запізнився, здорово запізнився, давно пора.

Маюфес. За те ж який досвід і яку практику маєте! Ви своє надолужите. Коли ви могли обдурювати Теречтія Гавриловича, то кого ж після цього ви не обдурите.

Феноген. Ха! ха! ха!

Маюфес. А через десять літ Феноген Петрович буде такий великий пан, що бідного Григорія Мойсієвича гнатиме в шию.

Феноген. Бо таки і справді ви багато заправили! Де ж таки: за показання тисячу карбованців!

Маюфес. Так яке ж показання, подумайте.

Феноген. Бог зна, що говорите! Та я й Ліхтаренко візьмемо по двісті карбованців.

Маюфес. Як? Ви? Ну, глупості! Ви ж нічого не знаєте.
Феноген. Що нам скажуть, то ми те й покажемо
у слідователя.

Маюфес. І будете присягати!

Феноген. Будемо!

Маюфес. І хрест цілувать?

Феноген. Поцілуємо.

Маюфес. Ой, ой, ой! Хороший християнин? І вам
не гріх?

Феноген. А вам?

Маюфес. Я хоч що небудь знаю, а ви нічого не знаєте.

Феноген. Так і ви ж за гроші мусите показу-
вать те, що вам звелять, ну і ми так само.

Маюфес. Що ви говорите? Хіба можна рівнять
мене до Феногена Петровича? Ви поміщик і за двісті
рублів будете показувать неправду і хрест цілувать?
Цілувать хрест? Ай! Мені аж страшно стало, *(здрігнув)*.
Такий чоловік. Ні, я не вірю, ви жартуєте

Феноген. Хе, хе, хе! Ви хочете мене засоромить,
щоб я не перебивав вам заробітку?.. Даремна праця.
Ви тільки гарненько самі подумайте: чого ж то вам
такі привзлеї в житті, що ви можете усе робить, аби
гроші, а я то вже й не можу? Та коли б я не так
думав і не так робив, як я думаю і роблю, то не мав
би де під старість голову прихилить. І ви самі смі-
ялись би з мене, називаючи посліднім дурнем, от що!
А тим часом прощайте. Піду до хворого. *(Іде й обер-
нувшись)*. Завтра ждїть мене! *(Вийшов)*.

ЯВА ІV.

Маюфес *(сам)*.

Маюфес. Нещасний я чоловік! З рота вирвали такий
зарібок! І як його теперички жить на світі? *(Вийшов)*.

ЯВА V.

З других дверей виходять Соня й Калинович.

Соня. Спасибі, що приїхали. Восьмий день вас
жду, насилу діждалась.

К а л и н о в и ч. Признаюсь вам, що і тепер приїхав після довгої боротьби.

С о н я. І як вам не сором! Невже ви, після ваших поглядів, на тата гніваєтесь?

К а л и н о в и ч. Ні краплі; і гніватись не маю ніякого права.

С о н я. Так чого ж тоді боротьба? Диво.

К а л и н о в и ч. А ви розміркуйте: тато образився моїм сватовством і я мусив оставити ваш дім, що б ніколи сюди не появлятися без його згоди на те; тепер, коли тато тяжко слабує, він має право подумати, що я приїхав, ждучи його смерти, що б...

С о н я. Смерти? (*Закриває лице. Павза*). Ваш лікар говорив, що тато вмере? Кажіть, кажіть, не бійтесь, я здержу себе, я... я... можу володіть собою!

К а л и н о в и ч. Заспокойтеся! Я нічого не знаю... Я говорю так—на приклад. Я боявсь, що б мій приїзд не потривожив хворого.

С о н я. Татові про ваш приїзд ніхто не скаже. А ви простіть мій егоїзм: я не думала, що ставлю вас в неприємні умовини... Я зовсім ошаліла, не знаю, не знаю що робить! Татові то гірше, то легше. Лікар каже операцію треба, тато не хоче... Я вже відважилась і послала Петру Петровичу листа, бо думала, що ви так таки і оставите мене безпомішну...

К а л и н о в и ч. Тепер я бачу, що справді вже дуже егоїстично оберігаю свою персону, забуваючи про ваше горе, про вашу безпомічність. Простіть.

С о н я (*усміхаючись*). Прощаю, прощаю. Порайте ж мені, що його робить?

К а л и н о в и ч. Може б виписати професора?

С о н я. От бачите, а мені в голову це не прийшло. (*Входить Золотницький*).

Я В А VI.

С о н я, К а л и н о в и ч і З о л о т н и ц ь к и й.

С о н я. Петро Петрович!

Золотницький. Дуже радий вас бачить! (*Чолом-каються*).

Соня. Спасибі, що уважили моє прохання, я не маю слів, як дякувати вас.

Золотницький. Нема за що, дорога Софія Терентієвна! Хоча тато тоді й образив мене, як старосту, дикими словам, а коли чоловік при смерті, то все забувається.

Соня. Йому то легше, то гірше. (*Входить лікар*).

Я В А ЧИ.

Соня, Золотницький, Калинович і лікар. (*Лікар чоломкається з Золотницьким і Калиновичем*).

Золотницький. Як же здоровля слабого?

Лікар. Здоровля його тепер цілком залежить від операції, я вже два рази йому говорив, а він і слухати не хоче про операцію. Зараз страшенно трівожиться тим, що шахмейстера нема з вівцями, а після-завтрього збирається їхати купувати вівці... Мені нема чого тут робити, прощайте!

Соня. Я вас не відпустю! Прошу оставатись. Ми тата умовимо і він згодиться на операцію.

Лікар. Навряд. Страшенно упертий чоловік.

Соня (*до Золотницького*). Може хоч вас послухає, бо ми й справді не можемо нічого подіяти.

Золотницький. Попробуємо разом всі умовлять.

Соня. Так ви зостанетесь?

Лікар. Ради операції зостанусь. Операція—єдиний рятунок.

Соня. Спасибі. Поки лікар біля слабого, всі надіються, всім легше. (*Протягає руку лікареві*). Спасибі, велике спасибі.

Лікар. Дозвольте ж мені поки що, де небудь одпочить, бо я сьогодні мало спав.

Соня. Я зараз вам приготую кімнату. (*Вийшла*).

Золотницький. Скажіть, будь ласка, єсть надія?

Лікар. У нього нарив біля почок і вже назрів. Треба сьогодні ж зробити операцію, бо коли прорве нарив в середині—зараження крові і мортус! Я йому казав про це, а він ні за що не хоче операції, не вірить.

Золотницький. Що ж за хвороба, від чого?

Калинович. Пам'ятаєте, поїхав на іменини копи оглядять?

Золотницький. Ну?

Лікар. Гуси скубли копу пшениці, він страшенно озлився на гусей, що таку шкоду роблять, схопився з бігунків і побіг за ними по уклону—хотів убить гуску... Біг, себе не тямлючи, та через ритвину схибнувся, впав з розмаху навznak і одбив почки! От що гуси зробили!

Золотницький. Класична птиця! Рим спасла, а хазяїна погубила!

Калинович. Знаєте, таке нещастя... Яюсь не доводиться висміювати!..

Золотницький. Повірте, Іван Миколаєвич, що мені страшенно жаль Терешка, а разом з тим, я ледви здержую гомеричний сміх, коли намалюю перед собою картину погоні за гусьми!

Калинович. Такий тяжкий акт твориться в сім'ї, що трагічністю своєю переважає сміх!

Золотницький. Воля ваша, а я не можу не підкреслити: у чоловіка 22 тисячі кіп однієї пшениці—ну і треба ж йому гнатись за гусьми, що скубли одну копу!

Лікар. Типічно!

Калинович. Лишім цю розмову, прошу вас. *(Входить Соня і дівчина).*

ЯВА VIII.

Соня, Лікар, Калинович, Золотницький а потім Феноген.

Соня. Кімната ваша готова. От дівчина покаже.

Лікар. Спасибі. *(Пішов за дівчиною).*

Соня. Говоріть, що розказував без мене лікар?

Калинович. Одно: треба зараз операцію, а тато не хоче.

Соня (до Золотницького). Ходім до тата, будемо умовлять.

Золотницький. А може заснув. (Входить Феноген). Здоров, Феногене!

Феноген (шлує в руку). Приїхали благодітель.

Золотницький. Ну, що, Терентій Гаврилович спить?

Феноген. Де там Такий хазяїн засне! Тривожаться то тим, то сим. От Ліхтаренко їм потрібен, я послав уже давненько, а його нема. Знесу Куртца ждуть, і оце зараз, на лихо, почули, що вівці замекали і хотять сюди вийти подивиться з вікна на овець, бо в ту кімнату де вони лежать, не видко, а перед цими вікнами раз-у-раз проганяють шматки овець (підходить до вікна) коли починаються салгани. Он гляньте: справді Куртц пригнав на показ овець.

Золотницький. О! Хазяйське ухо і за стінами почуло любу серцеві овечу розмову.

Феноген. Ходім, Софія Терентієвна, виведемо їх сюди.

Соня. Боже сохрани! Татові спокій потрібний. Лікар забороняє йому вставать! Зараз треба операцію робить!

Феноген. Не знаєте ви тата! Ніхто його не вдержить в ліжку, поки ноги дигають. Десять літ тому назад Терентій Гаврилович весь октябр місяць був біля отар, жив в курені, на доші і сильно простудився: кашляв, голова боліла, пропасниця біла гірше ніж тепер, так біла, що від землі підскакувало все тіло; а ми таки поїхали на ярмарок гурт скупувать і тисячу биків купили. Та хіба це раз було. Ех, не знаєте ви тата. (Втирає сльози). Таких хазяїнів мало світ родить.

Соня (до Золотницького). Ходім до тата... Ні, ви ідіть, а я покличу лікаря, та разом не пустимо і вмовимо згодитись на операцію.

Золотницький. Добре. Я уговорю його. (*Пішов в одні двері, а Соня з Калиновичем в другі*).

ЯВА ІХ.

Феноген сам.

Феноген. Вони умовлять, вони не пустять! Діти Щоб Терентій Гаврилович не побачив новий товар? Ха! Та він рачки сюди прилізе, та скоріше він умре. Де ж таки? Жде тих овець, як свята, зна що вони тут, і він їх послухає, буде лежати! Ніколи в світі! (*Входить Соня і Лікар*).

ЯВА Х.

Феноген, Лікар і Соня.

Лікар. Я не знаю, що робить з таким чоловіком, як ваш тато! Не пускати його, коли він так уперто хоче вийти, це для його натури однаково, що навмисне дратувати, трівожити і він цим самим ще гірше себе розіб'є ніж тим, що вийде.

Феноген. Свята правда! їх удержати не можна... Я 35 літ з ними не розрізнявся і знаю їх більше, ніж себе.

Лікар. От бачите!

Соня. Ах! Не вже ж вівці йому миліші ніж життя?

Лікар. Хазяйство, або смерть, — такий девіз!

Соня. Там Петро Петрович, тато його послухає, ходім, попробуємо умовити!

Лікар. Попробуємо! (*Вийшли*).

ЯВА ХІ.

Феноген (*сам*).

Феноген. Розумні слова: або хазяйство, або смерть! Велика правда! Земля, скот, вівці, хліб, комерція, бариші, — оце життя! А для чого ж тоді, справді, і жити на світі, коли не мати цього нічого? (*Входить Курти*).

ЯВА ХІІ.

Феноген і Куртц.

Куртц. Еті день добрий!

Феноген. Здоровенькі були!

Куртц. Еті овса — готова. Зічас будіть шпаціровал перед окна.

Феноген. А почому купили!

Куртц. Еті — ніпочом, руб десять, руб двадцать.

Феноген *(на бік)*. Виходить, Карло цапнув більше за мене, а я його вважав дурнем! *(Входять Золотницький і лікар)*.

ЯВА ХІІІ.

Феноген, Куртц, Золотницький і Лікар, а потім Соня, Марія Івановна і Пузир.

Золотницький. А?! Смерть за плечима, а він плаче, що його не пускають подивитись на овець.

Лікар. Воюющий мечем, од меча гибнетъ. Хозяйство його меч, від нього й смерть. Так мусить бути і не варт сперечатись! *(Соня й Марія Івановна ведуть Пузиря)*.

Пузир. Бог з вами, що ви собі вигадали: лежи, коли вівці пригнали! Я не смертельний.

Золотницький *(до Лікаря)*. Ходім до Калиновича, він там скучає. *(Хочуть іти)*.

Пузир. Петро Петрович! Хіба вас не кортить подивиться на вівці?

Золотницький. Я зараз прийду. *(Виходять з лікарем)*.

Пузир. Здорові були, Карло Карлович!

Куртц. Еті—я здоров, ошінь здоров. Спасибі! А ви еті нет... еті пльохо.

Пузир. Пройде! *(До Соні й Марії Петровни)*. Ідіть до гостей! Соню, попроси Петра Петровича!.. *(Соня й Марія Івановна вийшли)*. Багато купили?

Куртц. Еті восім сот.

Пузир. Вісім сот? Тільки? Чого ж так мало?

Куртц. Я еті не можіть покупал. Ярмарка, еті да, село, еті — нет. Дома, еті мужик продал, руб десять овса, я еті берьот овса! мужік берьот руб десять, плачіт, жена — плачіт, діті плачіт.

Пузир. Як, по рублю десять? Феноген купив руб а Чобіт он купив 75 копійок.

Феноген. При мені багато купця наїхало і ціна піднялась, тепер певно понизчала, бо вже накупились. Піду подивлюсь овечок. *(Вийшов)*.

Куртц. Правда. Купса еті — нет! А только я не мошіть торговался: сказал мушік руб десять, я еті платіл, — сказал мушік еті руб двадцать, я еті платіл! Зашем торговался, когда руб двадцать — еті завсем ні почом Еті... еті...

Пузир. Ну, а як би сказав п'ять рубліє?

Куртц. Да! Да! Еті... еті... да! П'ять не сказаль, еті нет, сказаль руб десять, руб двадцать — больше не сказаль. Еті ніпочйом. Мушік еті плачіл. Я не торговал, еті нет, еті нікогда!

Пузир. Е, вже як такий купець, то краще не купуй овець!

Куртц. Еті да! Я не купіл. *(Входить Феноген)*.

Пузир. Після завтрього сам поїду з Феногеном.

Куртц. Сам, еті да!

Пузир. Нехай проганяють овець. Мені важко сидіть.

Куртц. Еті да! Больной зовсем, не надо смотріл. *(Шішов)*.

Я В А ХІV.

Феноген і Пузир.

Феноген. Там приїхав урядник, хоче вас бачити.

Пузир. Подожде. Оберни крісло до вікна. Так. О, овечки! Хороші.. Єсть з кордюками... Худі бідолаги. Нічого, одгодуємо! В-осени чистого прибутку два карбованця на штуці... Так, Феноген?

Феноген. Шерсть, сало, солонина і шкури - так думаю, що більше двох!

Пузир. Бирі мої, бирі! Цкелей! У, ви славні бирочки мої. Ич як ідуть, мов військо перед генералом. Не дурно Петро Петрович звав мене овечим генералом. Поклич Петра Петровича. (*Феноген вийшов*). Ху-у-у! (*Витирає ніт*). Слава богу хоч у спині не болять так, як боліло—певно нарив прорвало в середину і лекше стало. Бирі, бирі, бирі.. Мало купив дурний цей Карло. (*Входить Харитон. З дверей: «Феноген Петрович!»*).

Пузир. Чого тобі? Лізеш не спитавши, чи можна?

ЯВА XV.

Пузир, Харитон, потім Золотницький і Феноген.

Харитон. В передній нікого нема, я думав, поспішав...

Пузир. Підожди, нехай вівці пройдуть. Не перебивай мені любоватися. (*Входить Петро Петрович і Феноген. Феноген тигорозмовляє з Харитоном*). Чого ви там сидите, Петро Петрович, подивіться, які овечки і по рублю десять. Мершій же, послідні проходять. Бирі, бирі, бирюшечки. бирічки!

Золотницький. Худі дуже.

Пузир. Нічого, зате молоді. Одгодуємо, два рублі на руб користи. Отак треба хазяїнувать. (*Входить лікар*).

Золотницький. Правда!

Пузир (*тяжко переводить дух*). Феноген, поверни мене на хату.

Феноген (*повертаючи крісло*). В Мануйлівці нещастя!

Пузир. Що, тік згорів?

Феноген. Ні.

Пузир. Слава богу. А що ж там сталось?

Феноген. Бунт. Робочі Ліхтаренкові голову розбили

Пузир. Як?

Феноген (до Харитона). Роскажи, що знаєш.

Харитон. Почалось, кажуть з ранку. Мануйлівці, бачите хотіли, щоб брали їх усіх що дня на роботу по такій ціні, як договорилися тоді, коли взяли в аренду їхні наділи. А Ліхтаренко, ніби ціну зменшив і тільки половину людей взяв на роботу. Ну, почався гвалт! А тут строкові робочі за харчі почали ремствувать. Слово по слову, хтось налаяв поганим словом Ліхтаренка. Ліхтаренко вистрілив з револьвера. Чи ранив, чи вбив — не знаю. Тоді кинулись до Ліхтаренка, він не встиг утікати в контору і хтось каменем розбив Ліхтаренкові голову. Тепер Ліхтаренко заперся в конторі і що хвилини палить в вікно з револьвера. Люде відступили, але похваляються підпалити двір і тік.

Пузир. Ідоли! Пси! Феноген! Нехай зараз пошлють від мене телеграму губернаторові і ісправникові, так: бунт робочих, убили управляючого підпалили двір. Налякать їх — скоріше вийдуть. До речі тут урядник, клич його сюди. А ти, Харитон, бери другого коня, скачи в Мануйлівку і вкруть назад щоб я знав, що там робиться (Феноген і Харитон вийшли). Бачите, ви кажете лежать. Де ж мені влечать. От все сам зробив і тепер аж лекше. От урядник поїде в Мануйлівку, тоді я ляжу, спочину і завтра видужаю. Побачите!

Золотницький (до лікаря). От натура!

Лікар. Нерви страшенно напружені. Я певен, що в нього нарив лопнув і почалось зараження крові — замітьте — пропасниця б'є.

ЯВА XVI.

Пузир, Лікар, Золотницький, Феноген і урядник.

Пузир (до урядника). Чули певно, про бунт в Мануйлівці?

Урядник. Чув зараз.

Пузир. Прошу вас, беріть людей звідціля і їдьте, будь ласка, в Мануйлівку зараз. Губернаторові і ісправникові посилаю телеграму.

Урядник. Мануйлівка не мого участка. Крім того, я маю друге важне доручення. По ділу злосного банкрута Михайлова, слідователь постановив сьогодні привести вас для допросу, як обвиняемого в сокритії дванадцяти тисяч овець. Получіть повістку. *(Подає)*.

Пузир. Сокритіє?! Яке сокритіє?

Урядник. Не знаю.

Пузир. Я приняв вівці від Петьки Михайлова на випас!

Урядник. Не знаю.

Пузир. *(Витирає ніт)*. Я вам кажу! В мене свідки єсть.

Урядник. Предписано вручить повістку і сьогодні привести для допроса, як обвиняемого...

Пузир. Як привести?!

Урядник. Під караулом.

Пузир *(піднімається)*. Під караулом?! Що ж це? *(Опускається в крісло)*. Світ перевертається, останні часи наступили. *(До всіх з одчаєм)*. А? А? На випас дав дванадцять тисяч овець, а слідователеві показав, що я переховую його вівці!... Ах ти ідол, ах ти прохвост.

Золотницький. Та в тебе свідки певно єсть?...

Пузир. А як же! Ах ти ідол! Феноген, чуєш? Ти ж свідок?

Феноген. Своїми вухами чув, своїми очима бачив і знаю... Я присягну, що на випас.

Пузир *(нервово, часами витирає ніт)*. Чуєте? Чуєте? Он які люде понаставали: прохвости із прохвостів, анафеми із анафем! Обмане, обікраде, заріже, ограбить, чортові душу продасть—аби гроші! Ні сорому, ні честі!.. Чи чувано коли про такі діла? Голяк масти, Петька

Михайлов, не маючи ні шеляга в кешені, умудряється брати гроші в банках, без грошей бере товари на фабриках, скрізь позичає і всі дають! Багатіє не по дням, а по часам, тисячі бідолаг несуть йому гроші, як у банк, на проценти, а потім раптом шарах: банкрот! І такий злодій, мошенник, грабітель тягне за собою в тюрму чесного, ні в чім невинуватого хазяїна! Ідольське... прокляте діло!

Золотницький. На тобі лица нема, іди приляж; ми діло обміркуємо.

Пузир (*через сльози*). Петро Петрович. Рятуйте!, рятуйте мою честь! Честь, честь мою топчуть в болото! Я двісті, триста тисяч дам залогу.

Золотницький. Все зроблю, заспокойся!.. (*Тихо*). Брат Калиновича прокурор—він pomoже, справедливо полекшить твоє становище.

Пузир. Так? Ох!.. (*Тихо*). Скажіть нехай рятує... я надіюсь, я певен.

Золотницький. Зараз візьму Феногена і їду до слідователя. Що можна, все зробимо.

Пузир (*тихо*). Просіть від мене Калиновича... Нехай вибачить... Я дам благословення на шлюб з дочкою... (*Тяжко переводить дуг, пропасниця його б'є, він витирає ніт і говорить про себе*): Обіцяти можна все, аби вирятував.. Ооіцянка—цяцянка. (*До всіх*). А будь ти проклят велзевулів ти син, Петька ти Анафемович, бодай твоє тіло так распалось, як твоє крадене багатство!

Лікар. Годі вже!—Ідіть приляжте й заспокойтесь.

Пузир. Піду, піду. (*Опираючись на Феногена підводиться*). І ви заспокойтесь, обійдеться без операції, нарив прорвало. Одно погано! Пропасниця причепилась... Нічого, пройде—і завтра я таки поїду з тобою, Феногенушка, вівці купувать.

Феноген. Поїдемо, поїдемо!

Пузир (*іде й стає*). Ага!... Скажи, Феноген, Карлу, що одна овечка, з послідніх біленька з кордючком—

має поранений хвостик; друга чорченький лоб—шкандибає на праву задню ножку; нехай Карло обдивиться, щоб часом не згинули—шкода худоби та і втрата...
(*Пішли*).

Лікар (*до Золотницького*). Два, три дні—і смерть!
Урядник. А що ж мені робить, що я скажу слідователеві?

Золотницький. Скажіть слідователеві, що Терентій Гаврилович одібрав повістку від смерти і скоро дасть показаніє в могилі.

ЗАВІСА

